

KERTÉSZ JÓZSEF

(1837–1895)

KOR- ÉS ÉLETRAJZ

**A KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA CÉG MEGALAPÍTÁSÁNAK
ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL IRTA 1914-BEN**

KERTÉSZ ÁRPÁD

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST, 1929

TARTALOM
ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ
ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ
NÉHAI LOVAG FALK ZSIGMOND ÉS RÁKOSI JENŐ
VISSZAEMLEKEZŐ SORAI KERTÉSZ JÓZSEFRŐL
BEVEZETÉS
I.
KERTÉSZ JÓZSEF SZÁRMAZÁSA, IFJUKORA,
NYOMDÁSZPÁLYÁJA A NYOMDA MEGALAPÍTÁSÁIG
II.
CSALÁDALAPÍTÁS
III.
A NYOMDA MEGALAPÍTÁSA
IV.
A NYOMDA FELLENDÜLÉSE
V.
NYOMDÁSZTESTÜLETI MŰKÖDÉS
VI.
AZ ÚJ NYOMDA MEGALAPÍTÁSA
VII.
KERTÉSZ JÓZSEF HALÁLA
VIII.
KERTÉSZ JÓZSEF HALÁLÁTÓL NAPJAINKIG
IX.
MELLÉKLETEK

„A tanulás az, mely művel, a munka az, amely gazdagít. Ezért kell összes törekvéseinket művelődésünkre, összes munkásságunkat anyagi jólétünk fokozására fordítanunk. Feladataink legnagyobb része társadalmi téren várja üdvös megoldását; csak ha politikai küzdelmeink céljául társadalmi fejlődésünket tűzzük és e cél felé törekszünk minden kifejtethető erőnkkel és soha nem lankadó eréllyel, csak akkor remélhetjük, hogy boldogulni fog és megelégedett lesz hazánk és népe.”

(Keleti Károly)

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

Kertész József életének és működésének vázolója a célja a következő lapoknak. Már több mint egy évtizede, hogy ez a gondolat agyamban megfogamzott: annak most, nyomdánk megalapításának ötvenedik évfordulója alkalmával felelek meg.

Éreztem a feladat nehézségét. Nyomdánk könyveiben és levelezéseiben foglalt adatok sok tekintetben kiegészítésre szorultak, a mely kiegészítést sajnos, a rendelkezéseimre álló művek, folyóiratok és a kartársak adatai sem tudták teljességében nyújtani. A főnehézséget az okozta, hogy minden a vállalatunkra vagy annak megalapítójára vonatkozó sor leírásánál az az önvád hangzott fülemben, hogy elfogult szemmel nézem az eseményeket s nagyobb fontosságot tulajdonítok nyomdánk és annak multjának, mint a mellyel bir. Ez az oka, hogy igyekeztem teljesen kiküszöbölni minden érzelmi mozzanatot és igyekeztem a legnagyobb mértékben tárgyilagos lenni.

De könnyen érhet az a szemrehányás is, hogy tulságos részletességgel irtam le nyomdánk történetét. Nem tiltakozom ezen vád ellen; eredetileg nem is szándékoztam azt ilyen sok adat felsorolásával bővíteni. Azonban munkám folyamán, midőn a mult század 60-as éveinek nyomdászatról már megjelent műveket tanulmányoztam, láttam, hogy milyen kis anyaggal rendelkezik az, aki az akkori idők hű képét óhajtja nyerni, miért is sok, esetleg lényegtelennek látszó adat felvételét sem tartottam feleslegesnek, hogy a nyomdánkra vonatkozó adatok közlésével hozzájáruljak a magyarországi nyomdászat történetének teljesebbé tételéhez.

Mielőtt munkámat a nyilvánosság elé bocsátom, hálás köszönetemet nyilvánítom mindazoknak, a kik munkámban részben adataik, részben a vezetésük alatt álló vagy birtokukat képező könyvtárak rendelkezéseimre bocsátásával segítségemre voltak.

Igy:

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ ö Méltóságának és BÁTKY ZSIGMOND dr. és MADARASSY LÁSZLÓ dr. múzeumi öröknek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának,
dr. GÁRDONYI ALBERT főlevéltárosnak és ZIMÁNYI DEZSŐ levéltárosnak a Budapest székesfővárosi levéltár és

HELLEBRANT ÁRPÁD könyvtárosnak a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának korlátlan használatáért;

a Budapesti kereskedelmi és iparkamarának

és a Magyarországi könyvnyomdászok és betüöntők szakegyletének, a melyek az óhajtott könyveket készséggel adták rendelkezéseimre;

a Reichsverband österreichischer Buchdruckerei-Besitzer elnökségének;

az Actien-Gesellschaft der Locomotiv-Fabrik, vorm. G. SIGL in Wiener-Neustadt,

a Mechitharisten-Kongregations-Druckerei

és a Buchdruckerei JOHANN V. VERNAY (Inhaber BERNHARD PLAUT, mely cég a LEOPOLD SOMMER cég utóda) bécsi;

az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság és

a SCHOPPER J. G. budapesti cégeknek, valamint

BUSCHMANN FERENC,

néhai emőkei EMICH GUSZTÁV,

néhai FALK ZSIGMOND udv. tan.,

MARIAN GYÖRGY (Gábor),

RÁKOSI JENŐ főrendiházi tag,

néhai SZÖLLŐSY MIHÁLY uraknak, a kik részben adatok, részben pedig képek nyújtásával voltak segítségemre.

*

Ha nemesen gondolkodó embereket, kik ugyan nem folyhattak be a lángész erejével a világ eseményeinek irányításába, sem pedig tudományukkal a tudomány valamelyik szakát ki nem bővítették, hanem akik polgári foglalkozásukban tartós, nagy terjedelmű és jótékony működést folytattak, nemcsak azok ünneplik, a kik ismerték, hanem emléküik méltó arra, hogy az utókor részére megőriztessék: úgy megérdemli az a nemes férfiú is, kinek emlékének ezeket a lapokat szenteltem, hogy emléke maradandó legyen.

Budapesten, 1913 január havában.

KERTÉSZ ÁRPÁD

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Mulik az idő fölöttünk...

Ezüstös már a fej, a melyben valamikor ennek a könyvnek a gondolata megfogamzott, új generáció kezdte meg működését a Kertész nyomdában, örök nyugalomra tért munkában sok évi társam: Loránd öcsém, új sirhantban egyesültek Kertész József és felesége drága földi maradványai: örökké fájdalmas emlékünktől...

De a múlt időkben is dacol a mulandósággal a hála és szeretet. Könyvem első kiadása régen elfogyott és most friss babérágat fűzök Szüleim emléke köré, amikor elindítom utnak e könyvnek második kiadását. Fogadja szeretettel az olvasó!

Budapesten, 1928 július havában.

K. Á.

NÉHAI LOVAG FALK ZSIGMOND
M. KIR. UDV. TANÁCSOS, STB. STB.

ÉS

RÁKOSI JENŐ
FŐRENDIHÁZI TAG,
A BUDAPESTI HIRLAP FŐSZERKESZTŐJE STB. STB.

VISSZAEMLEKEZŐ SORAI

KERTÉSZ JÓZSEFRŐL

A Kertész József nyomdája ötvenéves fennállási jubileumán régi, kedves munkatársam már csak a szellemével állhat támogatólag mellettünk. Időnek előtte távozott az élők sorából és engem öreg embert hozott abba a furcsa helyzetbe, hogy reminiscenciákat mondjak el az életéből.

Kertész József mellettem kezdette meg a nyomdász művészetet. A Beimel és Kozma Vazul nyomdában történt ez. Derék s jól használható tagja volt ennek az intézetnek, ahol én is, ő is rövid időt töltöttünk. Mikor azután Bécsbe kerültem és a Sommer Lipót nyomda vezetését rám bízta, Kertész József eljött utánam. Én akkor az ötvenes évek végén, amikor hazámban a cenzura felette megnehezítette a sajtótermékek előállítását, sok magyar nyomtatvány rendelést készítettem Bécsben. Ezért aztán örömmel fogadtam fel minden jelentkező magyar embert. Annál szívesebben adtam tehát helyet Kertész József tagtársamnak, akit tiszteltem és nagyrabecsültem szeretetreméltó egyéniségénél fogva. Ma is látom lelki szemeim előtt, amint az akkori divat szerint fehér nadrágban beállított hozzám. Világot próbálni jött Bécsbe, hogy azután ismeretekkel gyarapodva hazatérjen és a magyar nyomdaipar fellendítését legjobb tudása szerint elősegítse. Kertész József sarkalva belső ösztönétől, nem tudott hosszasan Bécsben maradni. Épp annyi időt maradt csak külföldön, amennyi elegendő volt ahhoz, hogy a nyomdai műipar akkori vívmányait megismerhesse. Azután megint visszatért Budapestre. Megalapította a Kertész József nyomdát és mindjárt első intrádára megkapta a Ráth Mór kiadásában megjelent Reform című napilap nyomdai előállítását. Ez a munka volt a Kertész József nyomda megizmosodásának első, hatalmas alapköve.

Kertész József maradt később is az, aki fiatal korában volt. Jó kollega, segítő embertárs, soha sem zavaró, kellemes konkurens, aki meg volt elégedve avval, amit a sors neki nyújtott és nem áhitozott a mások babérai után.

Lovag Falk Zsigmond

Budapesten, 1912. okt. 8.

Igen tisztelt Uram,

örömmel vettem tudomásul, hogy megülni készül még pedig irodalmi formában a néhai édes atyja Kertész József által ötven évvel ezelőtt megalapított nyomda vállalatot.

Tőlem ez időről visszaemlékezéseket kér, atyja urára vonatkozólag. A mit e tekintetben adhatok, igen csekély, a semminél alig több. Én mint fiatal ember akkor a Ráth Mór által alapított Reform című lapot szerkesztettem, néhai Kertész József nyomtatta a lapot. Az alapító kiadó Ráth Mór állván kettőnk: szerkesztő és nyomtató közt, a mi érintkezésünk a minimumra redukálódott s inkább baráti, semmint üzleti volt az összeköttetés, amely egymáshoz fűzött bennünket. Nem tudok rá visszaemlékezni, hogy barátságunkat valaha bármi differencia vagy kellemetlenség megzavarta volna. Kezdők voltunk: ő mint nyomdász, én mint szerkesztő s kölcsönös becsülésünk azon épült fel, hogy munkánknak a közönséges vállalkozásnál nagyobb értéket tulajdonítottunk. Közel voltunk a kiegyezés megkötéséhez s mint deákpárti emberek hazafias idealizmussal nem a magunk, hanem a haza érdeke munkásainak tekintettük magunkat, mert hittünk a nemzet gyors felvirágzásában a rabságból való felszabadulása után. Egy nyomda alapítása kettőt jelent: egyben az anyagi munkát és a felvilágosodás szolgálatát. Vállalkozást és civilizációt. Ő így fogta fel s én megfogva gondolok a vele töltött pár évre akkor, a mikor az általa alapított vállalat ötven éves fennállását ünneplik, a melynek – az ünnepnek – csendes zajába én még bele kiálthatom örömet.

Tisztelettel
Rákosi Jenő

BEVEZETÉS

Nyomdánk történetében, a melynek ismertetése is e sorok célja, felismerhetők mindazok a befolyások, a melyek politikai és gazdasági téren érvényesültek.

A magyar sajtó fejlődése mindig szorosan összefüggött az ország politikai állapotaival. A politika és az irodalom édes testvérek nálunk Magyarországon, mondja Mikszáth Kálmán Jókai Mórról írt élet- és korrajzában. Ha az egyik bajban van, a másik segíti ki.

Az osztrák uralom abszolutizmusa sorvasztólag hatott a szabad szó és gondolat intézményeire. Az 1848. év, mely a szabad sajtót proklamálta, a hazai nyomdászat fejlődésére is befolyással volt. A szabadságharc elfojtása a nyomdákat számra nézve és műszaki fejlődésük tekintetében is visszavetette, a cenzura és a zsandáruralom a rohamos hanyatlás útjára terelte.

1848-ban Pestnek három (Trattner-Károlyi, Landerer és Heckenast, Beimel J. és Kozma Vazul), Budának két (egyetemi nyomda és Bagó Márton) nyomdája van. 1856-ban Pesten 10, Budán 2, 1860-ban Pesten 12, Budán 2, vidéken 54 a nyomdák száma. 1866 őszén van 17 nyomda: Bartalits Imre a Lipót-utcában (most Váci-utca), Bucsánszky Alajos az Ősz-utcában (most Szentkirályi-utca), Emich Gusztáv a Barátok-terén (most Ferenciek-tere), az Első magyar egyesületi könyvnyomda, Fanda és Társai a Háromkorona-utcában (most Nagykorona-utca), Érkövi, Galgóczy és Kocsi Sándor nyomdája az Aldunatoron (most Ferenc József-rakodópart), Gyurián és Deutsch testvéreké a Dorottya-utcában, Heckenast Gusztáv az Egyetem-utcában, Herz Jánosé a Bálvány-utcában, Kertész József a Városház-téren, Khór és Weiné a Dorottya-utcában, Lengyel és Mandellóé a Fő-út és Váci-út sarkán (most Arany János-utca és Vilmos császár-út sarok), Noséda Gyuláé a Barátok-terén (most Ferenciek-tere), Poldini Edéé az Uri-utcában (utóbb Koronaherceg-utca, ma Petőfi Sándor-utca), Pollák testvéreké a Kétsas-utca és a Fő-út sarkán (most Sas-utca és Arany János-utca), Trattner-Károlyié az Uri-utcában (utóbb Koronaherceg-utca, ma Petőfi Sándor-utca) és Wodianer Fülöpé a Sarkantyus-utcában. Budán két nyomda volt mindössze: Bagó Mártoné a Ponty-utcában és az Egyetemi nyomda a Várban. Az 1867-ik évi kiegyezés biztosította szabadság újabb és újabb nyomdák alapítására is vezetett. 1877-ben már 52 a budapesti nyomdák száma, ma azoknak száma a 200-at jóval meghaladja.

*

A magyar politikai időszaki sajtónak, korlátolt helyzete dacára, nagyfontosságú szerep jutott abban a korszakban, a melyet a közvélemény az abszolutizmus neve alatt ismer. A nagyközönség soha annyira nem figyelt a sajtó intő szavára, mint ez alatt az időszak alatt; biztatást, vigaszt, reményt keresett benne, szerepe sokkal fontosabb, jelentősége sokkal nagyobb volt, semhogy azt itt vázolni is megkísérelhetném.

A Pallas Lexikon szerint 1863-ban 80 a megjelent hirlapok és folyóiratok száma, a mely alig változik a kiegyezés éveig, de már 1864-ben 140-re szökik.

Politikai sajtónk a nehéz viszonyok dacára elég tevékenység és életrevalóság jeleit mutatja. Fejlődését azonban nagyon hátráltatta az erőszakos elnyomás és az önkényes ellenőrzés, melyben sem rend, sem szabályszerűség nem volt.

„A sajtó tizenkét évig kényszerítettet a haza belügyeiről hallgatni” írja Kecskeméthy Aurél Vázlatok egy év történetéből című művében, „mert a rendszert megróni bűn volt; pedig a legutolsó bakteren kezdve, föl a miniszterig, minden a rendszerhez tartozott, a rendszernek egyik láncszeme volt; a rendszer pedig főelveitől le legsóbb, legapróbb funkciójáig a fejedelem szent nevével merészelt szemtelenül kérkedni.”

A közgazdasági viszonyok javulásával együtt járt a nyomdák fellendülése is. Az erőteljes magyarosodás, az ujságoknak és folyóiratoknak rohamos szaporodása egyrészt, a közigazgatás átszervezése másrészt nagymértékben elősegítették ezt.

Nyomdánk az 1863-tól a 70-es évek végéig terjedő időben a legszerveesebb összefüggésben van az akkori idők időszaki sajtójával.

A kiegyezés után megindult nagy alkotmányos küzdelemben megalapított lapok nagy része Kertész Józsefnél készült. Így Rákosi Jenő és br. Kaas Ivor Reformja, Kecskeméthy Aurél Magyar Politikája, Huszár Imre Középpártja, Áldor Imre Hunniája, Podmaniczky Frigyes báró Hazánkja, Tótvölgyi Titus Magyar Hirlapja, Helfy Ignác és Mende Bódog Nép-Zászlója, a Független, Vas Gereben Népbárátja, stb. A heti lapok közül is sok jelent meg kiadásában vagy nyomtatott nyomdájában. Ilyen módon ismerkedett meg és jutott szoros érintkezésbe és barátságba Kertész József az akkori idők minden mértékadó egyéniségével, a kik gyakran és szívesen keresték az alkalmat, hogy nézeteiket vele is megtárgyalják.

Ez az idő az a magyar nyomdászat történetében, a melyet a mai gyors termelésre berendezett, szedőgépekkel és körforgó-gépekkel dolgozó időben már csak oly kevesen ismernek, pedig ez volt az az idő, a mikor tehetséges emberek a mai fejlődésnek az alapját lerakták.

I.
KERTÉSZ JÓZSEF SZÁRMAZÁSA, IFJUKORA,
NYOMDÁSZPÁLYÁJA A NYOMDA MEGALAPÍTÁSAIG

Kertész József 1837 április 30-án született Győrött.

Családja az 1780-as években vándorolt be Győrbe a bajorországi Friedberg városkából, a hol a Gaertner családra vonatkozó okiratok, a városi előljáróság bizonyossága szerint, 350–400 évre visszamenőleg találhatók.

Friedberg kedves városka Dél-Bajorországban az Acha mellett, a melynek kastélya gyakran volt a bajor hercegek székhelye. Sokat szenvedett a városka a harmincéves háboruban, valamint a spanyol örökösödési háboruban is. 1796 augusztus 24-én itt győztek a franciák Moreau alatt az osztrákok felett. A vár bástyái még ma is állnak és azok egyikében még ma is Gaertner családok laknak.

Gaertner Tamás három fia közül János volt az, a ki Magyarországon megtelepült. Győrött órásüzletet nyitott, a melynek jövedelméből az otthonról vagyon nélkül távozott Gaertner János annyit megtakarít, hogy ingatlanokat is szerez.

Az 1795. év október 2-án átír Győrváros tanácsa „An den löbl. Magistrat der Churfürstlichen Stadt Friedberg in Bayern” azon célból, hogy Gaertner János kérelmére atyja, Tamás, vagyona zár alá vétessék, mert tudomására jutott, hogy Gaertner Tamás egy házat adott át fiának Xavérnak. A házat átruházó levélben az lenne kikötve, hogy a szülők elhalálozása esetére maradt összes vagyont gyermekeik Xavér, Teréz és Pál öröklik, Jánost tehát az osztályból kizárta. Győr város tanácsa megjegyzi az átiratban, hogy „nevezett Gaertner János kérelme annál is inkább jogos, mert biztos az, hogy egy gyermeket, a ki szüleit szereti és tiszteli, semmiféle büntetendő vagy törvényellenes cselekményt el nem követett, nem lehet csak úgy rövidesen az örökségből kizárni” és ezért azt kéri, hogy a későbbi egyenetlenségek, gyűlölködés és költségek elkerülése céljából ez az említett átruházás még a szülők életében semmisíttessék meg és az örökség rendje állíttassék helyre. Minderről a ténykedésről a tanács mielőbbi választ kér.

Gaertner János kétszer nősült. Első felesége Leopold Róza öt gyermekkel ajándékozta meg (Károly, Vilma, József, János és Anna), második feleségétől Szakács Rózától két gyermeke született (Mária és Ede). Első házasságából származó leányai közül Vilmát Gschwindt Mihály mechanikus vette feleségül, Annát pedig Róth János. A fiuk közül Károly Kassára kerül, a hol kereskedő lesz és polgárjogot nyer, Józsefről a későbbiekben lesz szó, Jánosról alig hogy valami feljegyzés maradt. A mikor Gaertner János vagyonát első felesége halála után (1817) megállapítja és a gyerekeit megillető anyai részt megállapítja, a gyermekek között János neve még előfordul, de az hiányzik már azokból az iratokból, a melyeket 1828-ban Gaertner János halála után vettek fel az örökség szétosztása alkalmával. Iratok bizonyítják pedig, hogy János megnősült, feleségül vette Kollnecker Annát, a ki 1867 december 23-án felvett végrendeletében megemlést tesz néhai férje halálozási napjáról (október 26), az évszám azonban, sajnos, hiányzik. Érthetetlen, hogy miért maradtak ki ők ketten az iratokból, a hol a többi gyermekről szó van. Pedig az ifj. János özvegye, Kollnecker Anna jó szívvvel gondolhatott rokonságára, mert, gyermek nélkül maradván, vagyonából Gaertner Károlynak Kassán, Gaertner József fiainak: Józsefnek és Alajosnak és időközben elhalt leányának: néhai Wolf Mihályné sz. Gaertner Vilma gyermekeinek is juttat. A második házasságból való két gyermek fiatal korban halt meg, előbb Ede, azután Mária; az utóbbi 1837-ben.

A kivándorolt család még egy ideig közlekedik a Friedbergiekkel. 1811 október 11-én Gaertner János legifjabb fia, szintén János utlevelet kap Bajorországba, de oly soká huzza-halasztja utazását, hogy a bécsi vámvonalnál az utlevelet, mint a mely már érvényét veszítette, elveszik tőle.

1814 június 10-én Gaertner János bizonyítványt kap azon célból, hogy József nevű fia a bajorországi Friedbergbe utlevelet szerezhesen.

Ezen időtől kezdve nincs tudomásom további érintkezésükről.

Gaertner János jól menő üzletét úgy felvirágoztatja, hogy 1817-ben, a midőn vagyonát felleltároztatja és osztályt tesz, az három házból és kb. 22.000 forint készpénzből áll.

(Ugylátszik a közbiztonsági állapotok akkor is hagytak kívánni valót, mert 1796–1798-ig tartanak a körözések, a melyek órásboltjának kirablására vonatkoznak.)

Gaertner János nagy művészettel és szeretettel készített óráit a régiséggyűjtők mai nap is nagyra értékelik. Megemlékezik róluk Lyka Károly is az Uj Idők 1907 december 1-i számában Művészi holmi a magyar házban címen a következőképpen: „A zsebbe való órák mellett a lábas órák sora, köztük a nagyanyáink szobáiból ösmeretes meghitt empire munkák, a melyeket Gaertner mester oly bőkezűen juttatott fél Magyarországnak. A ki ezeket gyűjtötte, a mű mechanizmusát is latba vetette; némely óra szépen megmutatja kerekeinek csinját is: üvegházba rejtve a művük. Mennyi szeretet tapad e sok régi művészi holmihoz. Nemcsak a készítő mester szeretete, hanem a gyűjtőé is.”

Élete vége felé Gaertner János egészsége nagyon leromlott, úgy hogy orvosa nemcsak a testi, de a lelki fáradalmaktól is óvni rendeli. Szellemének frissességét azonban megőrizhette, a mint az egy Károly fiához írt leveléből látható, a kinek eljegyzése alkalmából a következőket írja:

Győr, 1827. február 27-én.

Kedves jó fiam Károly! A Mindenható áldása hulljon reád, miként azt szívem mélyéből kívánom. Ha a Mindenható Isten úgy áld meg téged, mint a jó gyermekeket, a kik a negyedik parancsolatot el nem felejtik, akkor boldog leszel. Csókold meg helyettem arádat, miután én magam nem lehetek olyan szerencsés. Áldásomat küldöm, a miként csak azt becsületes apai szívemmel adhatom, – legyetek boldogok. Még éldegélek, de annyira gyenge vagyok, hogy a beszédet és gondolkodást és minden üzleti munkát megtiltottak; – éljete boldogul, a mit szívből kíván nektek a ti gyengéden szerető atyátok

Gaertner János s. k. polgári órás.

*

József, ki Bajorországból visszatért, 1818. év augusztusában Bécsben van Deder Sebestyén órásnál, mint segéd. Majd besorozzák és a katonaságnál szolgál atyjának 1827-ben bekövetkezett haláláig, amikor is június 6-án a vagyon felosztásánál jelen van Győrött. Ekkor a cs. kir. 5. tüzérezred káplárja. Ugyanezen évben megkapja még az őrmesteri rangot is és a hadsereg kötelékéből elbocsátják. Katonai elbocsátó levele szerint szolgálati ideje alatt kiválóan jó magaviseletet tanúsított.

Gaertner János három háza közül az egyiket a kórházra hagyja; az eladási árból befolyt összeg kamatainak feléből a kórház rendes költségei fedeztessenek, de évente két mise szolgáltatásak keresztelő Szt. János napján és halálózása évfordulóján. A kamatok másik felét teljesen szegény család kapja lakbére fedezésére még pedig a városi tanács belátása szerint. A második házat második felesége és ettől származó gyermekei, a harmadikat az első házasságából származó gyermekei, köztük József is, örökölték.

Gaertner József a rákövetkező évben polgárjogot nyer Győrött és megnősül. 1828 február elsején feleségül vette Veszprémben Szammer Pál kir. szab. könyvnyomdász Ilona leányát. A móringlevélben 1000 forintot biztosít hönsszeretett menyasszonyának.

Az 1830. év június 22-én a Bürgerl. uniform. Jäger-Corps der kön. Freystadt Raab tagul veszi fel.

Még ugyanezen év folyamán átköltözködik Pestre, a hol a Szervita-téren dohány és tajték-pipaüzletet nyit, a melyet a „magyar címer”-ről nevez el.

1839 január 3-án folyomodik Pest városa Tanácsához a polgárjog megadása iránt, a melyet 1839 február 1-i kelettel Eichholz János polgármester és Szén Miklós főjegyző aláírásával ellátott okmányon meg is kap.

Érdekes fenti kérvényének következő része: „Habár a fennálló rendelkezések értelmében nem is kívánhatom, hogy a polgárjog nekem megadassék, mégis részben vagyoni és műveltségi viszonyaimra való tekintettel, valamint arra is, hogy egy más dohánykereskedőnek M. A.-nak a polgárjog megadatott, mégis kérni bátorkodom. Miután ház vagy telek birtoka a polgárjog elnyerésére elég, könnyűséggel megszerezhetném magamnak a jogcímet, mert tőkéim kamatozásra elhelyezve, mindég állanak rendelkezésre, mégis azt a szép jogot, hogy pesti polgárnak nevezhessem magamat, nem vagyonomnak, hanem a műveltség tulajdonának és saját egyéni értékemnek akarom köszönni.”

Gaertner Józsefnek három gyermeke volt: Vilma, József és Alajos. Vilmát Wolf Mihály tanító vette feleségül.

Gaertner Józsefnek 1842-ben bekövetkezett halála után az özvegy folytatja a dohánygyártást és kereskedést. Folytatja egyuttal azokat a törvényes lépéseket is, a melyek a tőlük elrabolt ingóságok visszaszerzése körül szükségesek voltak. Erről a következő okirat tanuskodik:

„MI, SZÉKHELYI MAJLÁTH GYÖRGY Ország Birája, Sz. István Apostoli Király Jeles Rendének Commendátora, Császári Királyi Valóságos Belső Titkos, ugy szintén Magyar Királyi Helytartó Tanátsi Tanácsos, Honth vármegye Fő Ispánnya, 's a Hét-személyes Táblának Köz Birája. Adjuk emlékezetül mindeneknek, kiket illet, hogy alúl irtt helyen és időben Özvegy Gärtner Jósefnő született Szammer Ilona előttünk személyesen megjelenvén Kalota Constantin Posonyi kereskedőnek kézsége, hűsége 's tapasztalt ügyessége eránti bizodalmánál fogva, ötöt – a tőle elrablott, 's Posony vármegyében kebelezett Szeredi Helység Uri Székén folyó év és hó 3-án fel vett, ingóságai eránti pernek folytatására és 'a behajtandók által vételére valóságos törvényes, és kétségtelen meghatalmazottjának választotta, vallotta, és rendelte; adván, és engedvén néki tellyes és általyános hatalmat, hogy mondott ügyét folytathassa, eránta egyezkedésre, és szerződésre léphessen, és mind azokat, mellyeket reája nézve hasznosoknak találand, végre hajthassa, ügyvédekert valhasson, azokat ha szükség lenne, akár hányszor vissza hivhassa, álhatatosan igérvén, hogy mind azt jóvá hagyja, elfogadja, 's megtartja, mit nevezett meghatalmazottja mondott ügyében teend, cselekedend, és végezend. Melly fentebb megirtt meghatalmazási vallásról jelen bizonyítványunkat hiteles birói petsétünkkel megerősítve a meghatalmazónak további tellyes biztositékaúl a köz Igazságghoz képest kiadtuk. Kelt Szabad Királyi Pest városában Boldog Asszony hava huszonkettedik napján Urunk születése után Ezer nyolcz száz negyven kettődik esztendőben.

Majláth György s. k.

Udvardy Ferenc s. k.

A kezdetben jó módban élt család Gaertner Józsefnek 1842-ben bekövetkezett halála után szűkösebb viszonyok közé került, a minek végeredményeképpen is Gaertnerné kénytelen volt egyébként pedig kitünően tanuló fiát az iskolából kivenni és valamely mesterségre adni.

Egyrészt talán azért, mert a nyomdászatot jól jövedelmező mesterségnek tartották akkor, másrészt azonban valószínű, hogy a család nagyanyai ágának példája is befolyásolta az özvegy felfogását s ez indította arra, hogy József nevű fiát a könyvnyomdászatra adta. Nagyanyja Szammer Ilona, a híres könyvnyomtató Szammer családból származott, a melynek egyik tagja Mihály már 1790-ben alapít nyomdát Veszprémben, de rokonságban voltak a Streibig családdal is, melynek alapítója Streibig Antal József 1725-ben vándorol be Wildbergából Magyarországra és Sopronban nyit nyomdát, majd onnan Győrbe vándorol. Szabadalmat 1731-ben szerzett. A Streibig család első szabadalomlevelét III. Károlytól kapta.

Gaertner József leggyöngédebb szeretettel viseltetett édesanyjával és testvéreivel szemben. Jellemző példája ennek az az eset, a mely vele még iskolásfiu korában történt. Valami verset tanultak, a melynek tárgya a beteg anya. Mialatt a verset olvasgatták, a kis Gaertner József gondolatai elkalandoztak és az otthonra gondolt. Hirtelen eszébe jutott, hogy anyja is beteg lehet valamikor és ez a lehetőség olyan aggodalmas gondolatokat váltott ki belőle, hogy dacára a téli időnek, otthagyt tanítót, iskolát, könyveket és kabát és kalap nélkül futott haza. A mikor édesanyját szokott foglalatosságai között egészségesen találta, megnyugodott és visszatért az iskolába, a hol érthető kíváncsisággal várta tanítója. A mikor a kipirult arcú, élénk szemű fiucska okát adta hirtelen távozásának, tanítója megcírogatta arcát és megdicsérte hő gyermeki szereteteért.

Általában a szeretet volt Gaertner József természetének alapvonása. Anyját nagyon fiatal korban (14 éves volt) veszítette el. Ezen időtől kezdve ő gondoskodott öccséről Alajosról és ebben a gondoskodásban részesítette öccsét sok anyagi csapástól sujtott egész életében. Nővéreinek gyermekeit is, a szülők korai elhalálása után önfeláldozó módon segítette, egyiküket Gizellát évek hosszú során saját gyermekeivel együtt nevelte addig, míg az férjhez nem ment.

Gaertner József, a ki soha semmiben a pazarlást, az oktalan fényűzést nem ismerte, bőkezű kézzel osztotta az anyagi és erkölcsi segítséget, ha megszorult rokonáról vagy barátjáról volt szó, de részvétet érdemlő esetben elég volt a figyelmeztetés bárki részéről is; soha zárt szívet, zárt erszényt nála nem találtak.

Lehetetlen csak meg is említeni azt a százakra menő esetet, a melyekben szíve legszebb, legnemesebb érzésének engedve attól az időtől kezdve, a mikor még maga is sanyaruságok között él, vagyoni függetlenségeig bőkezű kézzel szórta a segítséget. Meg is becsülték embertársai ezt a nemes, áldozatokra mindig kész szívet.

*

Nyomdász pályáját 1848 június 1-én kezdte meg a Beimel J. és Kozma Vazul-féle nyomdában, a hol 1852 szeptember 6-án felszabadulván, 1854 december 31-ig működött mint segéd. 1855 január 1-től április 1-ig az Emich-nyomdában volt mesterszedő, a mikor is ismét visszatér a Beimel és Kozma nyomdába, de csak az augusztus 18-ig tartó időre.

Ekkor már öccse is megkereste az életfentartáshoz szükséges anyagiakat, miért is Gaertner József könnyebben mozgott.

Szakbeli tudását bővíteni kívánta és ezért elhatározta, hogy néhány esztendőre Bécsbe megy; ezen elhatározására kétségtelenül nagy befolyást gyakorolt Falk Zsigmond bécsi működése is, melynek következménye, hogy Sommer Lipót nyomdájában vállalt kondíciót.

Sommer Lipót nyomdája egyike volt a legnagyobb és legjobban berendezett magánkézben levő bécsi nyomdáknak. Az első magánkézben levő nyomda, a mely gőzgéppel dolgozott. Már 1847-ben 7 gyorssajtó működött ott. Az ötvenes évek elején a nyomda nagyon el volt hanyagolva és hirneve eltűnőben volt. Ekkor lépett be oda Falk Zsigmond mint nyomdavezető, a kinek igyekvése odairányult, hogy az intézet újra visszanyerje régi hírnevét és ismét fel-

emelkedhessék régi színvonalára. Falk Zsigmond vezetése áldást hozott a Sommer nyomdára. Az üzlet tulajdonosa az ötvenes évek végén hálából a nyomda igazgatójává nevezte ki.

Gaertner Józsefnek a Sommer nyomdában vállalt kondíciója 1855 augusztus 20-tól 1856 december 28-ig tartott. A működéséről kiállított bizonyítványt Falk Zsigmond még mint faktor írta alá.

A Sommer-nyomda még ma is létezik és az a J. N. Vernay Kommanditgesellschaft (Geschäftsführer Bernhard Plaut) nevet viseli (Wien, IX., Marianneng. 17.).

Gaertner József már 1857 január 1-én újabb kondíciót vállalt a Mechitharista kongregáció nyomdájában, kezdetben mint szedő, majd később mint korrektor.

A kompressz munkákat, jó részben, pausaléban szedték a szedők itt is, a mely munkarendszer akkoriban világszerte szokásban volt. Ilyen módon egyik-másik szedő jóval fölül keresett az átlagon. Gaertner József is ezek közé az ügyeskező szedők közé tartozott, úgy hogy ebben az időben már valamelyes megtakarított pénzecskeje is van.

A Mechitharisták nyomdája, a melyet 1810-ben alapítottak, egyike Bécs legrégebbi és legnagyobb nyomdájának, a melyet Ferdinánd császáron és Mária Anna császárnén kívül sok főherceg és külföldi uralkodó látogatott meg.

A nyomdát 1873-ban Karl Seidl és Felix Mayer veszik bérbe, utánuk Wilhelm Heinrich. Ma a nyomda ismét a Mechitharisták vezetése alatt áll. Cége ma: Mechitharisten-Congregations-Buchdruckerei és Wien, VII., Mechitharistengasse 4. sz. a. létezik.

Hogy az Édesanyja halálát követő esztendőök nélkülözései nem nehezdedtek még nagyobb sullyal Gaertner Józsefre, abban unokabátyja Gschwindt Mihály (kinek anyja Róza, huga volt Kertész József apjának) nyújtott rokoni szeretettel segédkezet. Gschwindté a nyári időben a Bécs melletti Badenben tartózkodtak s unokaöccsük náluk talált lakást és ellátást. Ugyancsak ők voltak azok, akik Gaertner Józsefnek nyomdája megalapításakor is segítségére voltak s habár Gaertner József fáradalmat nem ismerő munkabírása útján szerzett jövedelmeiből kötelezettségeinek néhány esztendő leforgása alatt eleget tett, ezt a segélynyújtást sohasem feledte el és hálájának jóakaró rokonaival szemben a legnagyobb vonzódással és haláláig meg nem szűnő szeretettel igyekezett kifejezést adni.

Az 1858. év elején katonai sorozásra hívják Pestre, de a katonai szolgálat alól április 4-én felmentik. Az erre vonatkozó iratot Ságody Sándor h. polgármester írta alá.

*

1858 október 12-ével fejeződik be Gaertner József kondíciója a Mechitharisták nyomdájában és evvel egyuttal bécsi tartózkodása is.

Még az 1858. évben lép az *Emich* Gusztáv könyvnyomda és könyvkiadóvállalat szolgálatába, a melyből később az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság alakult meg. Kezdetben mint szedő, majd mint korrektor működött, később a kiadóhivatal a „Sürgöny” című hivatalos lap kezelését bízta rá. Ez a lap Magyar Hirlap név alatt közölte a hivatalos híreket 1849 november 15-től 1852 július 1-ig, akkor nevét Budapesti Hirlapra, 1860 december 1-én pedig Sürgönyre változtatta.

Érdekesesek azok a visszaemlékezések, a melyeket Kertész József egyik kor- és hosszabb időn keresztül munkatársa, ezekről az időkről közölt:

„Erre vonatkozó első visszaemlékezésem az 1860–61. évekre vezet, midőn Kertész József az *Emich* Gusztáv nyomdájában akszidens-szedő, majd a Pesti Napló fő-korrektora és revizora volt, mellette pedig csekélységem mint másodkorrektor működött.

A lapszerkesztés abban az időben még nagyon kényelmesen történt; este 7 órakor a szerkesztő lezárta a lapot, a szerkesztőség kiürült s a főkorrektor vezette a lapösszeállítást s csinálta meg a bécsi postával érkezett lapokból a „Legujabb” rovatot és fordította le a német nyelven küldött táviratokat. Ezen működési körében Kertész József nemcsak a kiadó Emich Gusztáv, de a főszerkesztő báró Kemény Zsigmond teljes bizalmát s elismerését is a legnagyobb mértékben birta, de a kiváló szaknyomdász is minden alkalommal nyilvánult benne, ha a lap technikai vagy typographiai előállítása körül merült fel valamely nehézség.”

Ebben az időben határozza el Gaertner József öccsével Alajossal és unokabátyjaival Károllyal és Tódorral, hogy magyar érzelmüknek a külsőségekben is kifejezést adandó, a Gaertner nevet Kertészre változtatják.

A Magyar Királyi Helytartótanács 1862 április 24-én küldi le a Sz. kir. Pest város közönségének Gaertner József kérvényét véleményes jelentés végett. A város közönsége véleményezésül Bizenti Frigyes főkapitánynak adja azt tovább, a kinek a névmagyarosítás ellen rendőri szempontból kifogása nincsen. Így vándorol a kérvény a főkapitánytól a városi hatósághoz, majd ismét vissza a Nagyméltóságu Helytartó Tanácshoz és végre onnan fel az Udvarhoz. Junius hó 29-én kelt a Helytartótanács 36002. sz. irata, a mely szerint:

„Ő császári és apostoli királyi Felsége folyó hó 3-án pesti lakos Gaertner József vezetéknévének „Kertész”-re kért átváltoztatását legkegyelmesebben megengedni méltóztatott.”

Ugyanezen időben erkölcsi bizonyítványt is kér és kap Gaertner József Krászonyi főpolgármester aláírásával, a mely szerint „erkölcsi és politikai magaviselete ellen panasz nem fordult elő.”

Mindezen iratok kiváltása két nagyfontosságú, egész életére döntő hatású tervével volt összefüggésben. Családi tüzhelyet kívánt alapítani, ez volt az egyik terve és a másik az, hogy önállósítja magát és nyomdát alapít.

Mielőtt Kertész József életének ezen eseményekben dus szakaszára térnék, megemlítem, hogy Kertész József irodalommal is foglalkozott. A mellékletek között közlöm néhány művecskéjét, a melyek eredeti gondolataik és válogatott nyelvezetük folytán kellemesen olvasható apróságok. Ezeket a munkákat már 1860-ban is Kertész József névvel írta alá.

*

Kertész József egész életében nagyon szerette az irodalmat és művészetet. Lakását szép, művészi értékű képekkel ékesítette, könyvtára megközelítette az ezer kötetet, a mi akkortájt mindenestre ritkaságszámba ment. Nagy kedvelője volt a színházaknak is; a klasszikus és a modern irodalom minden értékkel bíró színművét, a zeneirodalom minden remekművét ismerte.

Bécsi tartózkodása alatt, a mikor még anyagi viszonyai nem engedték meg a gyakori színházbajarást, inkább beállt a Burgtheater statisztái közé, csak hogy kedvelt szenvedélyének hódolhasson.

Élete további folyamán sem változott meg felfogása. A Nemzeti színház, az Operaház és a filharmóniai hangversenyek legszorgalmasabb látogatói közé tartozott. A művészet, irodalom és zene iránti nemes szenvedélyét gyermekeibe is átültette.

II. CSALÁDALAPÍTÁS

Kertész József sorsának ezen egyébként is eseménydus idejére esik életének legfontosabb lépése. Ebben az időben ismerkedett meg volt iskolatársának és barátjának Szabó Lászlónak nővérével, Saroltával.

Tanulmányainak hirtelen megszakadása elválasztotta iskolatársainak legnagyobb részétől, de megtartotta a barátságot Szabó Lászlóval, Szabó János szücsmester fiával.

A fiatal emberek elfoglaltságuk dacára elég gyakran találkoztak, a mit megkönnyített az a körülmény, hogy Szabóék a Városház-téren laktak, Kertész József pedig munkára Emich Gusztávnak Ferenciek-terén levő nyomdájába járt.

Egy alkalommal, a mikor a két fiatal ember a déli órákban Szabóék házában beszélgetett, egy leány lépett be a kapun, a kit Szabó László barátságosan köszöntött. Kertész József, a kit a fiatal nő egész lénye, megjelenése megigézett, szinte öntudatlanul szólt barátjához: „Ezt a leányt szeretném én feleségül.” Szabó László tréfás megjegyzést tett barátja gyorsan hevülő természetére, de megmondta később, hogy nővére volt az, a kit köszöntött.

Kertész József most már nem nyugodott addig, míg barátja a családnak be nem mutatta, úgy hogy alkalma nyílt, hogy ideáljával gyakrabban találkozhattak.

Ezek a találkozásokon, majd néhány kiránduláson és bálon szövődött tovább a fiatalok szerelmének regénye, de távol voltak még attól, hogy a szigorú szülők, főleg Szabóné engedélyét megnyerjék, kinek legnagyobb ellenvetése az volt, a mikor Kertész József imádjátja kezét megkérte, hogy nem meri leányát hozzáadni, mert nyulánk, magas termete mellett tüdőbajt sejtett.

Szabónét (szül. Steiner Erzsébet) kardos asszonynak ismerték, a ki higgadt, józan gondolkodása révén közbecsülésben állt.

Lélekjelenlétének példáját adta egy alkalommal a szabadságharc leveretését követő elnyomatás idejében.

Talán azért, mert Szabó János a szabadságharc alatt nemzetőri szolgálatot teljesített, de az sem lehetetlen, hogy besugó munkája volt, hogy Szabóék lakásában katonai kísérettel rendőrtisztviselő jelent meg és Kossuth-bankók kiadását követelte. Szabóné, a ki gyermekeivel egyedül volt otthon, sorra huzogatta fiókjait, megmutatta pénztárcáit, a melyekben bizony csak osztrák pénz volt látható, de a rendőr nem nyugodott és tovább kutatott. Hirtelen elhatározással kitárta erre Szabóné fehérneműs szekrényének ajtait és felszólította a tisztviselőt, hogy ha nem hisz szavainak, szedesse szét katonáival darabonként fehérneműjét. A rendőrtisztviselő vagy elhitte, vagy pedig mert hatott reá Szabóné büszke merészsége, távozott, magával vivén a katonai őrseget is.

A Kossuth-bankók a legfelső sor fehérnemű alatt feküdtek.

*

Szabóék aggodalma Kertész József egészségi állapotát illetőleg elcsitult, meggyőződtek kifogástalan férfias gondolkodásáról és szorgalmáról és így 1862 augusztus 11-ik napján örök hűséget esküdhettek egymásnak Kertész József és Szabó Sarolta, hogy huszonkilenc éven keresztül, gondokat, bűt és bánatot, de az örömet és boldogságot is megosztva, példaképei legyenek a megelégedettséget és boldogságot megérdemlő polgári családnak.

A házasságot bő gyermekáldás tette boldoggá. Kilenc élő gyermek maradt utánuk, négy testvér egész fiatal korban halt el.

A gyermeknevelés nagy munkája főleg az anya vállain nyugodott, a mely feladatnak eleget tenni gyakran emberfeletti munkát követelt. Még a szerencse különös kedvezése volt, hogy a gyermekbetegségek meglehetősen megkimélték a családot, súlyosabb betegség alig kettő-három akadt.

Az otthoni boldogság megacélozta Kertész József erejét, úgy hogy nem kimélve időt és munkát, tudta családjának ellátás, lakás és nevelés dolgában is mindazt nyújtani, a mire művelt szülők gyermekei joggal számolhatnak.

Gyermekeik a legnagyobb szeretettel vették őket körül.

III. A NYOMDA MEGALAPÍTÁSA

A mult század hatvanas éveinek elején a közgazdasági és ipari viszonyok javításában és a javulás állandósításában minden hazafiasan gondolkodó magyar embernek ki kellett vennie részét. Ez indította Kertész Józsefet is arra, hogy beálljon ezen nagy mozgalom munkásai közé, hogy tudásához és ismereteihez képest közreműködjék.

Hosszas megfontolás és a viszonyok kellő mérlegelése után eltökélte magát arra, hogy Budapesten nyomdát alapít. Sok évi tapasztalata, a magyarországi nyomdász-viszonyok alapos ismerete, finomult ízlése hivatottá tették, hogy a budapesti nyomdáknak új irányt mutasson.

Nagyon meggondolva kellett cselekednie, mert a politikai viszonyok súlyosabban nehezedtek minden magyar vállalkozásra, mint valaha. Hiszen az 1861. évi februári pátens ismét visszaállította a katonai bíróságokat és egy ujságban – lett légyen az osztrák vagy magyar – sem volt szabad az aktuális kormánykérdést érinteni.

A lapok bélyeges papirosra való nyomtatása és a cenzurának a lehetetlenségig menő zaklatása nehéz teher volt a nyomdákra.

A nyomda engedélyezése sem ment olyan könnyen, mint manapság.

Már az 1862. év május havában kérvénnyel fordul az illetékes hatóságokhoz, akkor még Gaertner József néven és engedélyt kér a könyvnyomdai iparüzlet gyakorlására. „Magyarország királyi helytartójától” érkeznek felsőbb helyről az iratok Pest város főpolgármesteréhez. A tanács jelentéstétel céljából Alkér Antal tanácsnoknak adja ki a kérvényt véleményezés céljából, a ki is tekintettel, hogy a kérvényező „helybeli születésű, nagykoru, ki a Beimel és Kozma társasági cég alatt fenállott könyvnyomdai intézetben a könyvnyomdászatot rendesen és szabályszerűen megtanulta és közel 10 évi segédkedése alatt magát nem csak józanul és erkölcsösen viselte, hanem mint betűszedő és javítók művészi tekintetben szép előmenetelt tanusított, továbbá hogy a Sürgöny című hivatalos lap kiadóhivatalában jelenleg mint lapkezelő van alkalmazva, továbbá, hogy politikai magaviselete ellen soha semmi panasz elő nem fordult, végre, hogy a hadi szolgálatok alól végleg felmentetett” az engedély kiadását javasolja.

A míg a kérvény az egyik hivatalt a másik után megjárta, sok idő telt el. Még hosszadalmasabbá vált az ügy azért, hogy az első engedélyt Gaertner helyett Güntner névre állították ki. Ennek a kijavítása újabb kérvényt és a kérvénynek ugyanazon fórumokon való végigvándorlását kívánta meg; közben legfelsőbb helyen elintéződött a Kertész név használhatóságának kérdése is, úgy hogy végre az augusztus 22-én tartott tanácsi ülés a végleges és helyes engedély kiadását Kertész József részére elrendeli, a mi az adóbizottmánnal s a könyvnyomdászok testületével közlendő.

A nyomda engedélyeért 185 forintot kellett fizetnie; szokás volt annak idején, hogy az iparüzési engedélyek kiadásakor az illető iparos a jótékonysági alaphoz hozzájárul. Kertész József 65 forintot adott erre a célra.

Ezek után végre hozzáláthatott nyomdaalapítási tervének keresztülviteléhez.

Az 1862. év második felében érintkezésbe lépett Wolf János pesti, Haase prágai és Haenel berlini betűöntődékekkel a betűanyag és Sigl bécsi gépgyárossal a nyomdagépek szállítása tárgyában.

Ezeknél az előkészítő munkáknál azonban nagy nehézségeket kellett leküzdenie.

Az első és legfőbb nehézség a pénzkérdés volt, mert habár Kertész József a nyomda felszerelésére igen szép tőkével rendelkezett, azt teljes mértékben a berendezésben lekötni nem akarta, hitel nyújtására pedig a szállítók, kik őt nem ismerték, vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon korlátozott mértékben akartak vállalkozni. Haase prágai betüöntő egész őszintén be is vallja 1862 december 15-én kelt levelében, hogy a magyarországi könyvnyomdáknak nyújtott hitelekkel olyan szomorú tapasztalatai vannak, hogy most már másképpen, mint a pénz előleges beküldésével, vagy az áruk utánvételes szállításával, egyáltalán nem vállalkozik Magyarországon nyomdák berendezésére. A németországi betüöntő úgy látszik nem rendelkezett ennyire elriasztó tapasztalatokkal, mert megelégedett olyan fizetési feltételekkel, hogy a számla értékének egy harmada a megrendeléskor, egy harmada az áruk leszállításakor és az utolsó harmad hat hónappal későbbben fizetendő.

Nem kicsinylendő nehézségek voltak azok sem, a melyeket a sokféle betűmagasság a megrendelésnél okozott. Majdnem minden betüöntődének más betűmagassága volt. Kertész József szeretne volna egész nyomdáját az azóta majdnem általánossá vált párisi magasságra berendeztetni, ebben azonban megakadályozta az a körülmény, hogy hónapok teltek el, míg a betüöntődékkel a szállítási és fizetési feltételek tekintetében végleges megállapodást létesíthetett. Midőn aztán ezen hosszas huzavona után Haenel berlini betüöntő azt az ajánlatot tette, hogy ha az ő betüöntődéjének magasságát fogadja el Kertész József, akkor az összes nála rendelt kenyérírást néhány héten belül, a kijegyző és diszírásokat pedig 4 héten belül szállítja, Kertész József kénytelen kellenlően elfogadta Haenel betűmagasságát és most már ezen az alapon tette megrendelését úgy Wolf Jánosnál Pesten, mint a Gottlieb Haase Söhne cégnél Prágában.

De sok baj volt még későbbben is az írásokkal. Hosszu levelezés útján bírta csak Kertész József keresztülvenni, hogy az írások képe egy vonalba-eső, tehát a különféle írások együtt (keverve) is alkalmazhatók legyenek.

Zechendorf és Berthold 1863 február 6-án ajánlatot tesznek az írások és tömöntvények megacéloztatására, mely eljárás az ő szabadalmuk. (Ez alatt mindenestre a galvanizálás értendő.) Ezért mázsánsként a saját betüöntődéjükben készült betűk után 5 tallért, a nekik beküldött írások után 8 tallért számítanak. (Az elszámolásokban 1 tallért 1 forint 80 krajcárral számítottak.)

A nyomdai gépeket Sigl G. wieni cégnél rendelte meg Kertész József.

Habár a nyomda mintakönyve 1863 március 1-ről szól, akkor még messze volt a nyomda attól, hogy teljesen késznek tekinthessék.

A nyomda első helyisége a feldunasor 13. sz. a. az István főherceg szálloda házában volt, a mely helyiségért 354 forint negyedévi bért fizetett. A szálloda azonban úgy látszik nem soká tűrhette a házában levő nyomdát, mert azt már 1864 szeptember havában a városház-térre (3. sz.) a Vasudvar második udvarába helyezi át. Itt már azután hosszabb ideig maradhat meg (1873 február 1-ig), a míg a nyomda folytonos nagyobbodása szükségessé nem teszi a költözködést, a mikor is a Lipót-utca 2. sz. ház egy részét, majd 1873 május 1-től az egész házat bérlő, a miért évi 4000 forintot fizet.

Az 1863. év januárjában kezdték meg a szállítást azok a cégek, a melyeknek Kertész József megbízást adott, a szállítások zöme azonban a február hónapra esik. Még csak ebben a hónapban szerel fel a légszesztársulat 4 db. kétágu, 2 db. egyágu és 3 db. fali lámpát, ugyanekkor állítják fel a kokszkályhákat is. Az első hetiszámlát február 28-án fizeti ki (88 forint). A szaporodó munkával természetesen az alkalmazottak száma is nő, úgy hogy májusban már 150 forint körül jár a hetiszámla összege, júliustól kezdve megközelíti a 800 forintot. Ez könnyen érthető is, ha egy pillantást vetünk arra (a könyv végén található) a kimutatásra, a mely az ebben az időben végzett munkákra vonatkozik.

Eduard Haenel Berlinből 500 font írást és 26 font körzetet, Gottlieb Haase Söhne Prágából közel 2000 font írást és 40 font körzetet szállítanak a január és február hónapok folyamán, a betűanyag legnagyobb mennyiségét azonban Wolf János szállítja Pestről, aki az 1863. év végeig jóval több mint 8000 font írást szállít. Wolf János betűöntő prágai származású volt. A 40-es években került Pestre. 1850-ben betűöntőműhelyt rendezett be Budán, ami azonban még abban az esztendőben gazdát cserélt. Haderer és Huber lettek a tulajdonosai. 1855-ben megvette a Kozma Vazul nyomdájával kapcsolatos öntődét és 1868-ig dolgozott vele, amikor az az Athenaeum részvénytársaság birtokába jutott.

A rézléniákat Zechendorf és Berthold szállították Berlinből és pedig 1863-ban 71 fontot és 1869-ben 75 fontot.

A szállított betűk beosztása és célszerű elrendezése volt most a fődolog. Az írások elhelyezésére a következő fafelszerelés állt rendelkezésre:

9 szekrényállvány à 8 szekrény és 1 fiók
9 szekrényállvány à 8 szekrény és 1 fiók
1 szekrényállvány à 8 szekrény és 1 fiók
1 kettős szekrényállvány 20 kis szekrény részére
1 kettős szekrényállvány 10 kis szekrény részére
3 kettős formadeszkaállv. 10–10 deszkához
3 kettős formadeszkaállv. 5–5 deszkához
62 nagy szekrény
15 nagy szekrény beosztás nélkül
50 kis szekrény
50 formadeszka
10 nagy formadeszka
6 korrigálószekék
30 kéziratartó
1 anyagszekrény 9 fiókkal és 5 polccal
1 stégszekrény 20 rekesszel
1 stégszekrény 10 rekesszel
5 asztal
2 szekrény
8 nedvesítő deszka
7 présdeszka.

Már 1868-ban újabb kiegészítésre volt szükség úgy írások, mint a fafelszerelés tekintetében, amikor is 8 nagy és 21 kis szekrénnel és 12 fiókkal egészítette ki a fafelszerelést; újabb írás is érkezett kb. 2200 font.

A nyomda megnyitó körlevelét és a betűminta könyvét, amely 112 féle írást és 19 falragasz írást tartalmazott, Buschmann Ferenc szedte, a nyomda művezetője Lánghy János volt, akit Kertész Józsefhez a legőszintébb barátság fűzött.

Lánghy János, aki 1848–49-ben mint honvédkürtös élte végig a szabadságharcot, a becsületesség és szorgalom mintaképe volt. Pontosság és rendszeretete ritkította párját. Őszinte szeretettel vonzódott ahhoz a vállalatához, amelynek fejlesztésében és felvirágoztatásában becsülettel vette ki részét. A sors csodás véletlene folytán, váratlanul bekövetkezett hirtelen halála is a nyomdában érte el. Asztalán, amelyet esti munkája után elhagyni készült, készen volt a következő napon végzendő munkák jegyzéke. Kézmosás után érte hirtelen halála. Mintha még a legfelsőbb ítélő bíró előtt is tiszta kézzel akart volna megjelenni, a milyen egész életén keresztül volt.

*

Az írások ára jóval meghaladta a mai árakat. Így pl. a nonpareille írások közül az Antiqua $1\frac{1}{12}$ tallérba, a Fraktur 19 ezüst garasba (ugyanennyibe a kizárás is), a kijelölő írások $1\frac{1}{6}$ tallérba kerültek, a petit írások ára egy tallér, a Corpusé $\frac{5}{6}$ stb. Diszírások ára $2\frac{1}{2}$ tallérig is terjedt.

A gépberendezés a következő gépekből állott:

egy körmozgású gép $20 \times 30''$ írásnagyság nyomhatására,
egy körmozgású gép $24 \times 36''$ írásnagyság nyomhatására,
egy prés $24 \times 36''$,
egy kézi prés $24 \times 36''$,
egy kis kézi prés,
egy szatináló hengermű $26''$ hosszú hengerekkel.

Ezekhez még 12 lekopogófa, 1 hengerállvány, 423 formazáróstég és 40 drb. formazáró ék, mindezek fából, járt. Vas záróstég először az 1870. év elején fordul elő. A nyomda maga öntötte hengereit.

A szatinológép ezen időben a legfontosabb segédgépek közé tartozott. A munka gyorsíthatására már az első felszereléssel 20 imperial és 20 royal cinklemez és 200 imperial simítólemez érkezik.

A papirost az első időkben a hermaneci papírraktár, Posner Károly Lajos, Gyapai, Dona Döme pesti és a Franzensthaler Maschinen-Papierfabrik bécsi cégek szállították.

A festéket Bécsből kapták és pedig a közönséges fekete festéket fontonként 75 krajcárért, a finomat 3 forint 50 krajcárért; a kézisajtó festék fontjáért 55 krajcárt fizettek.

*

A nyomda működésének ezen idejéből sajnos a személyzeti ügyekre vonatkozólag alig van feljegyzés. Buschmannon kívül Szöllösy Mihályról és Márián Györgyről tudom, hogy a nyomdában alkalmazva voltak.

Nevezettek visszaemlékezése szerint is, de későbbi magatartásából is megállapítható, hogy Kertész József alkalmazottai ügyes-bajos dolgait megértő, azokat igazságosan bíráló főnök volt, a kinél szívesen dolgoztak. Személyzetének mindig igaz barátja, őszinte jóakarója volt s ugyyszólván familiáris szeretet és bánásmód kapcsolta össze a főnököt alkalmazottaival.

A nyomda, a mai viszonyokkal összehasonlítva, bizony több tanoncot alkalmazott, mint a hogyan azt mai szabályzataink megengednék. De oly általános szokás volt ez akkor, hogy ebből a már régen elítélt rendszer árnyékából Kertész Józsefre nagyon kevés esik.

Ebben az időben történt meg – az 1863–1864. évek telén – hogy a nyomda nagy elfoglaltsága különórázást tett szükségessé. Az egyik szedő a neki kiosztott munkát sokalta s kijelentette, hogy azt 9 óráig kiszedni nem lehet. „Persze könnyű a főnöknek, az most a színházba megy.” Kertész József meghallotta ezt a megjegyzést. Bántotta nyomdászönérzetét, hogy róla így beszélnek s habár fiatal feleségével valóban a színházba készült, nem volt rest és munkakabátját felhuzva pár perc múlva a szekrényénél állt. A szedés 9 órakor korrigálva készen volt, s habár a színházi mulatságból nem lett semmi, a nyomdászönérzet elégtételt kapott. A fiatal asszony, ki ezalatt a nyomda irodájában tartózkodott, éppoly büszke volt erre, mint férje s egy pillanatig sem mutatta, hogy rosszul esik az elrontott multság.

*

Szándékosan foglalkoztam hosszabb ideig a nyomda megalapításának körülményeivel. A mai előrehaladott korban, a sajtószabadság idejében, a midőn a szedőgépek és önműködő berakókészülékek mind a gyors munkát szolgálják, valóban már történeti időknek nevezhetők a magyar nyomdászság ezen évei. Érdekes a megőrokitésre mindazok élete, a kik mint a későbbi haladás előmunkásai rakták le azt az alapot, a melyen a nyomdászat a mai fejlettségét elérhette.

IV. A NYOMDA FELLENDÜLÉSE

Az a különleges helyzet, a melyet Kertész József nyomdájának mintaszerű felszerelésével szerzett, kiaknázásra várt. A magánmegrendelők munkái már a nyomda megnyitásának első napjaiban jelentkeztek ugyan, a nyomda igazi igénybevétele azonban lapok nyomtatásának elvállalásával mutatkozik. A nyomda első 15 esztendeje alatt valóságos ujságnomdának nevezhető, mert nincsen ezen idő alatt egy év sem, a melyben lapot ne készített volna, de vannak olyan évek is, a mikor 5–6 időszakos lap (1867), vagy pedig mint az 1874. év, a mikor két napilapot, egy hetenként kétszer és egy hetenként háromszor megjelenő lapot nyomtattak Kertész Józsefnél.

A mint ez már rendszeresen történni szokott, a lapokhoz szükséges nagy személyzetet Kertész József felhasználni törekedett a laptechnika rapszódikus munkakivánalma mellett és ezért könyvek, füzetek stb. előállítására is vállalkozott. Az elkészített munkák tiszta nyomása és csinosága mihamarabb újabb és újabb megrendelőket szerzett. Többek között visszahódította a magyar ipar részére Kertész József a hirneves Ráth Mór cégnek kiadványait, a melyeket hosszú időn keresztül Holzhausen bécsi nyomdász készített.

Erre a körülményre vonatkozólag érdekes néhai Szöllősy Mihály visszaemlékezése, a mit a következőkben szó szerint ismertetek:

„Mint a magyar nyomdászat fejlődésének szempontjából fontos bizonyító körülményt sorolom fel azon emlékezéseimet, melyek annak idején, habár csak meglepetésszerűleg nyilvánultak meg előttem. Ugyanis 1862. év elején Bécsbe mentem condióba a híres Holzhausen Adolf nyomdájába, hol abban az időben Ráth Mór könyvkiadó magyar könyvkiadványait készítette, s mintegy nyolcan foglalkoztunk mint szedők a magyar munkákkal.

Az 1864. év közepén azonban fokozatosan csökkent a magyar munka s visszajöttem Pestre, hol foglalkozást az akkor még nem rég keletkezett, de már jó hírű Kertész József nyomdájában kerestem és nyertem. Nagy volt azonban meglepetésem, midőn a nyert munkám kéziratából megtudtam, hogy az Ráth Mór kiadványa s a nyomdában több munka folyt a híres kiadó részére. Ekkor értettem meg okát a bécsi nyomda magyar munkái csökkenésének és ezzel konstátálom Kertész József nyomdájának nagyjelentőségű befolyását a hazai nyomdaipar fejlesztésére és megizmosodására.

Kertész József könyvnyomdája akkor a Lánchíd-téren az István főherceg szálloda sarokhelyiségében volt, a lehető legjobban berendezve, úgy hogy akkor a főváros nyomdászkörei a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak műképességéről s elsőrendű műnyomdának nyilvánították, mire valóban rá is szolgált, mert az akkori időben fennállott nyomdák mind régi systemátlan berendezésűek voltak s a visszamaradott betűrajzu írásokkal előállított nyomtatványokat szép és izléses kivitel tekintetében magasan túlszárnyalta Kertész József ifju nyomdája s versenyre, fejlődésre kényszerítette a visszamaradottakat.

Ez volt Kertész József nyomdász ambíciójának fényes eredménye, mi a hazai nyomdászat művészies irányban fejlődésére is tagadhatatlan nagy befolyást gyakorolt.

Ezekkel járulok hozzá néhai Kertész Józsefnek, mint magyar könyvnyomdásznak kiváló nagy érdemei elismeréséhez és emlékének méltó megörökítéséhez, mit kortársai még a boldogult életében kinyilvánítottak, a hálás utókor pedig kegyelettel fogja megőrizni, mint a jelen magas színvonalon álló könyvnyomdászat fejlődésének egyik uttörő bajnokáét.”

Kertész József nyomdájának jóhírnevét bizonyítja az a körülmény is, hogy a 60-as és 70-es években alapított lapok nagy része nála készült.

Az ezen időkben forrongó politikai kérdések a lapokat olvasottakká tették. Ha nyomtatási mennyiségük a maiakkal összehasonlítva elenyésző kicsinynek is látszik, nem szabad az összehasonlításnál az akkori viszonyokról, a közönség nagyságáról sem megfeledkeznünk.

A különféle pártárgyalati lapok alkalmat adtak úgy az ellenzékhez, mint a kormányhoz közel álló hírlapírói és politikus körökkel való megismerkedésre. Kemény Zsigmond báró, Podmaniczky Frigyes báró, Rákosi Jenő, Kaas Ivor báró, Kecskeméthy Aurél, Lonkay Antal és még sokan fentartották a baráti viszonyt Kertész Józseffel akkor is, a mikor már régóta megszűnt közöttük az üzleti összeköttetés.

Ezen időben egy alkalommal képviselőséggel is megkínálták, de azt részben mert politikai szereplésre nem érzett hajlandóságot, részben pedig, mert ellenzéki felfogása más tábor felé vonzotta, nem fogadta el.

Az ellenzék eredményes nagy küzdelme a hetvenes években teljes kormányváltással járt. Az ellenzéknek kormányrajutása a Kertész nyomdára majdnem katasztrofális jellegű volt, mert rövid időn belül, majdnem egyik napról a másikra szűntek meg olyan lapok, a melyek addig az ellenzék elveit hirdették és a melyek előállítása többek között a Kertész nyomda munkáinak a gerincét képezték. A lapok egy része más lapokkal egyesült.

Még egyszer volt idő, a mikor Kertész József nyomdája napilapok előállításával is foglalkozott. Tótvölgyi Titusz Magyar Hírlapját és Mende Bódog Nép Zászlóját készítették akkor nyomdájában (1877.), de ezután kénytelenül bekövetkezett az a hatás, a mely a nyomda egyéb munkáinak a lapok előállítása mellett történt elhanyagolásával járt. A nyomda felszerelése nem volt már teljesen kifogástalan, a nagy hajszában készülő napilapok (a Magyar Hírlapból naponta 3–8000 példát nyomtak) a nyugodt munkát teljesen kizárták, úgy hogy Kertész József nyomdász érzékét bántotta az a tudat, hogy már nem sorolhatja magát a magyarországi nyomdák legelsőbbjei közé. Ez az elkedvetlenedés az idők folyamán csak fokozódott, úgy hogy az 1877. év végén tárgyalást kezdett Tótvölgyivel a nyomda eladása tekintetében, a mely tárgyalások 1878 elején be is fejeződtek.

Igy ért véget Kertész József nyomdájának az a korszaka, a melyben a lapok, a politika vannak túlsúlyban, a melyek nagy fellendülést hoztak magukkal, de egyszersmint magukkal hozták az enyészet csiráját is.

A míg azonban a lapok fejlődése vagy megszűnése Kertész József nyomdáját előnyösen vagy hátrányosan befolyásolták, a hetvenes évek végeig mintaszerű munkát végzett az ipar és kereskedelem, a pénzvilág, a hivatalos és a magán élet részére szükséges nyomtatványok előállításával. Csinosság, helyes nyomdászérzéssel választott betűk és azok szabályos elrendezése, kifogástalanul tiszta nyomás jellemezték már akkor is a nyomda minden nyomtatványát és ezek az okok tették közkedveltekké.

Nem is kell tekintetbe vennünk az akkori anyagok tökéletlenebb voltát, ha az üzleti világ részére szükséges nyomtatványokat összehasonlítani óhajtjuk. Nem vonatkozik ez persze a most nagyon divatos és rendszeresen használni szokott reklám-nyomtatványokra, mert az ezeknél használatos anyag tekintetében a betüöntődék az utolsó két évtizedben olyan óriásit haladtak, a mely fejlődés már-már alig áttekinthető gazdag anyagot nyújt a nyomdák részére.

Fájdalommal vált meg Kertész József ezen nyomdájától, de csak rövid időre vonult vissza a nyomdászpályától, melyhez élete utolsó percéig a legnagyobb szeretet fűzte.

V. NYOMDÁSZTESTÜLETI MŰKÖDÉS

Az a kiváló helyzet, a melyet Kertész József nyomdája ezekben az időkben a pesti nyomdák között elfoglalt, érthetővé teszi, hogy a pesti nyomdásztestület (főnökegyesület) Emich Gusztáv lemondása után elnökévé választotta.

Sajnálatos körülmény, hogy a volt nyomdásztestületi iratok felett nem rendelkezhettem. 1878 május 3-án ír dr. Szabóky Adolf mint a fővárosi iparszakbizottság elnöke és kéri a már feloszlott testület végszámadásait és iratait s egyuttal kérdést tesz, hogy a testület feloszlásakor maradt-e vagyon. Ezen felhívásra Kertész József a következőkben válaszolt: „A budapesti könyvnyomdásztestület, melynek utolsó elnöke én voltam, 1870 végén szüntette meg, mint olyan együttes működését. A testületnek nem volt és nincs is vagyona az itt átküldött testületi iratokon kívül, miknek időszerinti összeállítását (1867 június 27–1870-ig, mint elnökösködésem ideje), a mennyire lehetett, rendeztem.” Dr. Szabóky Adolf ugyanezen év május 12-én átveszi az iratokat a célból, hogy azokat Budapest főváros tanácsának hivatalosan átszolgáltatassa. Hogy Szabóky már ez időben fellépett (a fővárosi levéltári iratokból megállapítható) betegeskedése (meghalt 1880 júl. 22.) alatt kallódtak-e el az iratok, nem állapítható meg: tény az, hogy a levéltárban az iratoknak nyoma sincsen. Ennek következtében Kertész József nyomdásztestületi működéséről majdnem kizárólag csak azok az adatok állottak rendelkezésre, a melyek „a Budapesti könyvnyomdászok és betüöntők egylete negyedszázados fennállásának történetében” és az „Egyesült erővel” cím alatt kiadott ötvenéves szakszervezeti tevékenység történetében foglaltatnak. Nagyon természetes, hogy ennek folytán teljes kép nem alkotható, mert így csak az a levelezés olvasható, a melyet a nyomdásztestület és a segédek szervezete váltott olyan esetekben, a mikor bérmozgalom volt.

Az 1861. évi szerencsétlen kimenetelű árszabálymozgalomnak eredménye: a segélyező egyesület megalapítása volt. Már az árszabály tárgyalásakor szóba került alakításának szükséges volta s Kocsi Sándor a Kozma-féle nyomda művezetője egyszerű, keresetlen beszédben ecsetelte a segédek kilátástalan jövőjét. Kocsi szavai nem is maradtak hatás nélkül, mert már ezen a gyűlésen kimondották a főnökök, hogy segélyező egyesületet alakítanak. A sztrájk után a munkásbarát nyomdavezetők gyűlést hívtak egybe, a melyen a főnökök is megjelentek és a melyen egy rokkant-segélyező pénztárt alapítanak, melynek alaptőkéjéhez a főnökök minden egyes segédjük után heti 10 krajcárral járulnak. 1863. évi augusztus 30-án tartották meg az „Általános buda-pesti nyomdász- és segélyező-egylet” közgyűlését. Ezt a közgyűlést Kozma Vazul, a pesti nyomdász-testület elnöke hívta össze és ennek első tárgya a már felsőbb helyen megerősített egylet végleges szervezése. A meghívón a következő nyomdák neve szerepel („A főnök urak névjegyzéke:”) Bagó Márton, Bartalits Imre, Bucsánszky Alajos, Emich Gusztáv, Engel és Mandelló, Fanda és Társa, Herz János, Hornyánszky & Hummel, Kertész József, Kozma Vazul, Landerer & Heckenast, Müller Emil, Noséda Gyula, Poldini Ede, Trattner-Károlyi, Kir. Egyetemi nyomda, Wodianer Fülöp.

Kertész József maga is az egyesület leglelkesebb pártolói közzé tartozott s nyomdája még ma – 50 év után – is fizeti a főnökkilletéket.

Az önképző-egylet alapszabályait a m. kir. helytartótanács 1866 június 10-én hagyta jóvá. Közben azonban könyvtára szépen gyarapodott. A mint az önképző-egylet első közgyűlésének (1866 július 22.) jegyzőkönyvéből kitűnik, a könyvtár alapját Kertész József vetette meg 18 kötet könyv ajándékozásával. De ez csak kezdete volt a könyvadományoknak. Későbbi években is gyakrabban juttatott könyveket a könyvtárnak.

Az első magyar felelős minisztériumnak 1867 március 17-én az 1848. évi XVIII. törvénycikk tárgyában kibocsátott végrehajtási rendelete, mely szerint az említett törvénycikk XVIII. fejezetének 37. §-a értelmében 15 nap alatt minden nyomdatulajdonos Budapesten 4000,

vidéken pedig 2000 forintot biztosítékul tegyen le, nagy konsternációt keltett a nyomdatulajdonosok között. Az 1867 június 27-én tartott testületi közgyűlés elhatározza, hogy kérvénnyel fordul a képviselőházhoz ezen rendeletek visszavonása tárgyában. Kertész József, mint a nyomdász-testületnek akkor még ideiglenes elnöke 1867. évi július 2-án eljár Pest város főpolgármesterénél és a testület abbéli kérését adja elő: járjon közbe a főpolgármester a belügyi és igazságügyi minisztériumoknál, hogy a követelt biztosíték letételére a határidő augusztus 10-től azon időig hosszabbíttatnék meg, míg az országgyűlés a fentemlített kérvény tárgyában határozatot hoz. A főpolgármester ezen kérésnek nem tehetett eleget, de azt a tanácsot adta, hogy a testület forduljon kérvényileg közvetlen az említett minisztériumokhoz időhalasztásért. Kertész József körlevélben értesíti a nyomdatulajdonosokat, hogy ha az országgyűlés augusztus 10-ének közeledtéig határozatot nem hoz, a kérvényt az illetékes helyen be fogja adni. 1867. augusztus 5-én Kertész József id. elnök és Pollák Károly id. jegyző fogadtatáson voltak Wenckheim Béla báró belügyminiszternél, a hol ugyancsak a biztosíték letételére való határidőnek meghosszabbítását kérték. A belügyminiszter a viszonyok tekintetbe-vétele után ígérte intézkedését, végeredményben azonban a biztosítékokat le kellett fizetni.¹

Ugyancsak a július 2-iki levelében hívta fel Kertész József a nyomdatulajdonosokat az 1848. t.-c. 39- §-a által előírt üzleti könyvek vezetése, illetve lepecsételése tárgyában.

Az önképző-egylet 1867. április 7-i ülésén Hirsch Lipót azt az indítványt terjeszti elő, hogy a tagok anyagi érdekeinek megóvása céljából a főnökök testülete feloszlatassék és újra szerveztessék s ehelyett egy főnökökből és segédekből álló egyenjogositott testület létesüljön, mely a közös ügyeket közösen tárgyalná. A nyomdatulajdonosok testülete 1867. augusztus 4-iki ülésében tárgyalta az átiratot s arra a következőkben válaszolt: „A főnöktestület már a petíció benyújtása előtt gondoskodott a felsorolt bajok orvoslásáról. A közös értekezletekre vonatkozó alapszabályokat azonban elfogadhatóknak nem találta, miről a tisztelt pest-budai könyvnyomdászok önképző-egyletét ezennel értesítjük. Pest, 1867 augusztus hó 5-én. Pollák jegyző, Kertész József elnök.” Az önképző-egylet ezek után a fővárosi tanácshoz fordult, a mely ezen felebbezést az általános választói jog, a gyűlési és egyesülési jog törvénybeiktatása ügyében beadott kérvényekkel együtt felküldte a miniszterelnöknek az országgyűlésen való előterjesztés végett, a hol aztán örökre eltemették.

A további árszabálymozgalomban nem játszott Kertész József vezető szerepet. Így az 1870-es év elején lezajlott sztrájk idején a már a főnökök által kiküldött 11-es bizottságnak sem volt tagja. Ugyanigy történt ez az 1885. évi bérmozgalom alkalmával is, a melynél lovag Falk Zsigmonddal és Légrády Károllyal együtt aláírta ugyan az értekezletre szóló meghívót, de már a kiküldött 5 tagu végrehajtóbizottság működésében nem vett részt.

Résztvett 1883-ban és 1884-ben is azokban a tárgyalásokban, a melyeknek célja egy főnöktestület alapítása volt. Az 1884-ben január 27-én a Tigris szálloda termében tartott értekezleten hosszas tárgyalások után a következő indítványt teszi: „A gyűlés kinyilatkoztatja, hogy testületté alakul s ennek végleges szervezésére s alapszabályok kidolgozására öttagu bizottságot küld ki, mely a testületet ideiglenesen képviseli, míg a módosított ipartörvény hatályba lép és csak ez után, ennek rendeletei értelmében, fog a főnök testület végleg megalakulni. A bizottság feladata lesz a testület érdekeit szem előtt tartani, azt minden irányban képviselni, az ipartörvény módosításainak az országgyűlésen való tárgyalásakor befolyását érvényesíteni iparérdekeink megvédésére, valamint személyes érintkezés által a még nem csatlakozott nyomdák főnökeit a testületbe való lépésre megnyerni.” Ezt az indítványt egyhangulag elfogadták és az öttagu bizottság tagjaiként megválasztották Falk Zsigmondot, Kertész Józsefet, Morvay Józsefet, Buschmann Ferencet és Fanda Józsefet. Ennek a Főnöktestületnek további sorsáról nincsenek adataim, csak annyit tudunk, hogy a következő években a munkáskérdések tárgyalásánál ez az ötös bizottság szerepel.

¹ Az Egyesült erővel című könyv (93. o.) ezen eseményeket helytelenül írja le.

VI. AZ ÚJ NYOMDA MEGALAPÍTÁSA

A vállalatának megszüntetésével járó izgalmak és a csalódás is, egyidőre visszavetette Kertész József munkakedvét. Még 1875-ben egyemeletes kis házat vásárolt a Hunyady-u. 48. sz. alatt, ide vonult vissza ekkor már nagy családjával és nyugalomban töltötte napjait.

Ebben az időben egyszerre hat gyermeke járt iskolába, a mi bizony nem csekély gonddal járt. Ezeket a gondokat is megoszthatta Kertész József végtelen türelmü feleségével, a ki férjét is, gyermekeit is odaadóan szerette, értük minden áldozatra kész volt. Páratlan szeretettel foglalkozott gyermekei nevelésének apróbb, nagyobb gondoljaival, pedig az ő, elemi iskolába járó fiait is lelkesítette a Vadölő, meg Robinson és Péntek romantikus története és az akkori iskolai rend szerint szabadon rendelkezésre álló csütörtöki napon, gyakran lehetett őket ijálynnyillal felfegyverkezve a fák ágai között találni, a mi ritkán történt meg anélkül, hogy a gondos anyának foltozó munkát ne adott volna.

Kertész József természetével azonban a tétlenség nem volt összeillő s ezért foglalkozás után nézett. Eleinte valamelyes hivatalnoki állásra gondolt s meg is kísérelte a pénztárnoki állás elnyerését a Földhitelintézetnél, majd onnan történt elutasítása után a Magyar vasuti banknál, de ez utóbbi terve sem sikerült.

Barátai, társadalmiak és üzletiek, bátorították, hogy fogjon ismét régi foglalkozásához, térjen vissza régi ideáljához és alapítson újra nyomdát.

A mit fiatal fővel, a családalapítás előtt, telve nemes ambícióval és tettekre kész vággyal elhatározni oly könnyű volt, az most meglett férfikorban, nevelésre váró nagy családdal bizony sok gonddal járt.

De döntött ebben is az, a ki életének mindég vezető muzsája volt, döntött az áldozatrakész feleség, a ki a legjobban értette meg a ki nem mondott gondolatokat is, a ki legjobban tudta, hogy a családfő vágyik ismét régi működési tere után és ha valami visszatartja, úgy az csak az az aggodalom, hogy a családja jövőjének biztosítására összegyűjtött kis tőkét merje-e kockára tenni.

Az egyetlen irányadó oldalról bátorítva, serényen munka után lát. Mintegy új életre kel, a szunnyadó gondolatok szárnyra kapnak, megindulnak a számítások és tervezgetések. Minden oldalról biztatók a kilátások. Társadalmi és üzlet-barátai, kartársai és a betüöntödék, mind örömmel látják újra a szakma vezető munkásai között.

Az 1880-as év végén már javában folynak a tárgyalások a szállítókkal és 1881 év májusában újra megnyílik nyomdája a Mária Valéria-utca 11. sz. a. házban. A nyomda felszerelése kicsiny, de tökéletes. Még emlékében voltak Kertész Józsefnek a lapok előállításával szerzett tapasztalatai és ezen nyomdáját kizárólag kereskedelmi nyomtatványok előállítására rendezi be.

Megnyitó körlevele és üzleti kártyája feltűnést keltenek s „arról tanuskodnak, hogy az új üzlet csin, izlés és szép kiállítás tekintetében meg fogja állani a versenyt nem egy – elsőrendű nyomdával is.”

Az ezen időben megjelenő szaklapok közül az egyik felemlíti, hogy „ezért csak rokonszenvvel üdvözölhetjük, ha olyan férfiak fordulnak ismét a könyvnyomdászat felé, akik régebben a felburjánzó rabló gazdálkodás következtében bucsut mondtak kedvelt foglalkozásuknak.” Megemlíti még ugyanez az ujság, hogy a nyomda belső ügyeinek vezetését Lánghy Jánosra, erre a humánus és barátságos gondolkodása folytán jól ismert férfira bízták. Ugyancsak ekkor nyert alkalmazást Pfalzer József is, mint szedő, a ki később Lánghy János halála után a nyomda vezetője lett. Pfalzer József 15 évig volt alkalmazásban nyomdánkban. Működése

teréről kinos halál szőlította el az örök nyugalom hazájába. Pfalzett Holl Kristóf követte (17 év). A szedőosztály vezetője ma Kertész Ernő. A nyomda első gépmestere Krause József volt. Őt követte Hopp Flórián, majd Hell Ferenc. 1883. szeptemberétől kezdve Stern Ferenc, utána Stadler Gyula, a kit Bressán Gyula követett, a ki még most is működik a nyomdában.

Kertész Józsefet azon eltökélt szándékától, hogy napilapokat nem vállal többé, nem téríthette el semmisem. Két esetben történt meg pedig, mindjárt a Mária Valéria-utcai nyomda megnyitása után, hogy olyan férfiak akartak vele társulni, a kiket egyénileg a legmagasabbra becsült, a vállalkozások részéről talán nem is igényeltek volna tulságos anyagi áldozatot, de mindez nem tudta feltett szándékától eltéríteni. (Ma mind a két vállalat a milliós vállalatok között foglal helyet.)

Még az időszaki folyóiratok ellen is bizonyos ellenszenvet érzett, a minek a következménye, hogy a szapora lapalapításból hasznát nem láthatja, de nem is köti le feleslegesen a hitelre már akkor is nagyon rászoruló lapoknál, forgó tőkét. Nehány egészen apró, tulajdonképpen folyóiratnak alig nevezhető, összesen 5–6 füzetben megjelent kiadvány után a nyolcvanas évek legvégén tárgyalásokba bocsátkozik Taborsky Ottóval, a Technológiai Iparmúzeum akkori igazgatójával, a ki Technológiai Lapok címmel egy havonként kétszer megjelenő műszaki folyóirat kiadását tervezte. Kertész József, a ki Taborskyt páratlan igazságszerető természetű, egyenes modora miatt nagyra becsülte, kivételt tett ezen esetben és a lap készítésére berendezkedett. Ezen lap után már csak fiának dr. Kertész Józsefnek „Sebészet” című lapját készítette.

Nyomdájának megrendelői mindjárt kezdetben néhány legelőkelőbb bank és takarékpénztár, majd ezekhez sorakozik a Budapest–pécsi, Mohács–pécsi és Kir. szab. pécs–barcsi vasutak üzlet-igazgatósága, a melyeket a vasut államosításáig a legnagyobb meglepedésre szolgál ki. 1887. december 18-án a következő levelet írta az üzletigazgatóság: „A menetrendek kiváló csínnyal és gyorsasággal való kiállítása, de különösen annak technikai mintaszerű felszerelése tanúságot tesz intézetének kitűnő berendezése és szakszerű vezetéséről úgy, hogy örömmel felhasználjuk jelen alkalmat Önnek ezen, a hazai ipar terén oly kiváló helyet elfoglaló intézet vezetőjének – teljes meglepedésünket és köszönetünket nyilvánítani.”

Mint pénzüzetek nyomdája, magától adódott, hogy az intézetek által kiadásra kerülő értékpapirosok nyomásával is nyomdáját bízták meg, rendkívüli azonban az a bizalom, a melyet a vele összeköttetésben levő intézetek részéről élvezett. Nemcsak hogy a nyomtatáshoz szükséges összes klisék és szedések nyomdájában őriztetek, de az ő őrizetére voltak bízva az ezen értékpapirosok nyomtatásához szükséges papirosok is. Volt idő, a mikor egyszerre hét különféle vízjeles papirost őrizett a nyomda.

Már a legelső értékpapirosok megrendelésénél győzött Kertész Józsefben a könyvnyomdász, a ki a litográfiát csak segítő eszközül fogadta el és az értékpapirosokat könyvnyomdai uton készítette. El is érte azt, hogy azok az értékpapirosok, a melyeken nyomdájának jelzése rajta van, mentesek minden sablontól. A nyomtatás izlésességét külföldi: osztrák, német és francia bankintézetek is többször elismerték.

Nyomdájának megalapítása első éveiben is előfordultak értékpapiros-megrendelések, ezek azonban szórványosan és csak kis nyomtatási mennyiséggel jelentkeztek. Az első ilyen eset 1867 novemberében van, a mikor összesen 1,9 millió korona értékű értékpapiros készült. Az értékpapiros-megrendelések gyakrabbi ismétlődése a nyolcvanas évek közepére esik. 1886-ban még csak 11,9 millió korona értékű záloglevél és kötvény készül, a mi 1895-ben 102, 1903-ban 127, 1911-ben 131 millió koronára emelkedik. Az utolsó 25 évben (1888–1913) készült

záloglevél és kötvény	1342 millió
pénztári jegy	458 millió
különféle értékpapiros (részvény, részjegy stb.)	<u>417 millió</u>
összesen	2217 millió korona értékben.

Ugyanezen idő alatt készül $\frac{1}{3}$ millió darab takarékbetétkönyvecske és félmilliónál több csekk és utalvány. Ha ezeknél a számoknál figyelembe vesszük a nyomdának kisszerűségét, méltán lehet a fenti számokból az élvezett bizalom tartósságára és nagyságára következtetni.

Kertész József új vállalkozását tehát teljes siker koronázta.

*

A míg így üzleti vállalkozására meglelégedéssel tekinthetett, otthonában is a nyugodt, becsületes polgári élet nyújtott a munka után pihenést.

Gyermekei apránként felnőttek, a nevelés felelősségteljes munkája néhányuknál a befejezéshez közelg. Lányai közül három már kivált az iskola falai közül és az otthoni munkákban segédkeznek. Fiai közül a legidősebb az orvosi pályára készült, a következő – e sorok írója – érettségi vizsgája után (1888) a nyomdába került. A gondos anya volt az, a ki a mászt tervezgető fiut terveinek megváltoztatására birta. Jellemző Kertész József felfogásának helyes szigorúságára, hogy fiát a nyomda tanoncai közé sorozta, a hol is minden szakmabeli munkában részt kellett vennie, úgy hogy mód és alkalom bőven nyílt arra, hogy szaktudását megszerezze és fejlessze.

Kertész József egészségi állapota, ideges főfájásától eltekintve, mindég kifogástalan volt. Életében mindössze háromszor volt beteg. Családjában is mentve volt a komolyabb aggodalmaktól, úgy hogy nyugodt bizalommal tekinthetett a jövő elé.

Ezt a most vázolt időszakot munkában eltöltött életének legnyugodtabb, leggondtalanabb idejének lehet nevezni.

VII. KERTÉSZ JÓZSEF HALÁLA

Az előbbi fejezetben vázolt időszak boldog nyugodtságának a sors kérlelhetlen, irgalmat nem ismerő keze szakította végét.

A mikor legidősebb fia, ki orvostudori oklevelét már megkapta, családot alapított és Kertész József megkezdhetette a nevelés legnehezebb, de legszebb munkáját, hogy gyermekeit önállóvá tegye, hogy a maguk munkája és szorgalma útján törjenek utat az előmenetelre, biztosan támaszkodván a szerető szülők vezető kezére: váratlanul, előkészítés nélkül, kegyetlen hirtelenséggel fosztotta meg őt huszonkilenc éves házaselet után feleségétől, a gyermekeket pedig gyöngéd, szeretettel, gondoskodó jóakarattal teli anyjuktól.

Mintha a sulyos sorscsapás okozta fájdalom megfagyasztotta volna a család minden tagjának érzőképességét, dermedten, rémülettel telve keresték egymásban a vigasztalót, hogy megtalálják a fájdalomra a szavakat, a vigasztalásra a könnyeket.

*

Nehéz idők következtek ezután. A fájdalom hosszú időn át erősebb volt a munkakedvnél, hónapok és hónapok kellettek, a míg Kertész József újra megkisérelte családjá körében vigasztalást találni és nem csak azokban a könnyekben enyhülést, a melyeket felesége mindig virággal borított sirjára hullatott.

*

A család a napi kötelességek végzése közben leküzdötte az első fájdalom élességét és az elvesztett anya képét mindegyik rózsakoszorúval övezte szívében. Sarolta leányának menyasszonysága, unokáinak születése ismét éreztette vele a családi boldogságot. Ezek azonban fénysugarak voltak csak, a melyek életének útjára estek.

Habár gyerekei szeretetükkel vették körül, mégis hiányzott egy lélek, a mellyel legbensőbb gondolatát szabadon közölhette volna, a kivel gondjait megosztaná.

Hosszas lelki küzdelem előzte meg azt az elhatározását, hogy újra megnősül. Finoman érző lelke tudta, hogy sokan lesznek a kik lépését megérteni nem tudják vagy félremagyarázzák, de érezte, hogy csak egy őt teljes mértékben értékelni tudó, gyöngéd nő gondoskodása szerezheti vissza ismét érzéseinek, gondolkodásának és munkájának frissességét.

Szándékát megvalósította és feleségül vette Heckenast Ottiliát.

*

Az üzleti élet változatlan folyt tovább. Eredményes munka teszi jellegzetessé ezt az időt és a mint régebben lapjai után a politikai élet vezető egyéniségeivel került szorosabb barátságba, úgy most a pénzügyi világ kapacitásai tüntették ki vonzalmukkal.

Az 1891. év Karácsonykor felszabadította Árpád fiát, a kire ezen időtől kezdve a nyomda vezetésének munkájából mind nagyobb rész jutott, majd 1895 júniusában, a mikor ez a fia nagykorúságát elérte, társul fogadta.

A házassága által remélt boldogság, a melyet egy leány gyermek születése is növelt, nem volt hosszú. Alattomos szivbaja évről-évre sulyosbodott, hiába keresett ellene orvosszert. Az 1895. év nyarán betegségének már sulyosabb tünetei mutatkoznak; javulás nem is áll be. A kór december elején ágyba dönti és három héten át tartó kínos szenvedésétől december 27-én váltja meg a halál. Utolsó napjáig tiszta gondolkodási tehetséggel, a halál biztos tudatában türt

panaszkodás nélkül. Azok a szavak, a melyekkel gyermekeitől búcsuzott, fenkölt, szeretettel teli lelkének megnyilatkozásai voltak.

*

Nagy családja, barátainak és tisztelőinek végtelen sora kísérte utolsó útjára; kevés szem maradt könny nélkül, a mikor visszaadták a földnek azt, a mi belőle a földből volt.

VIII. KERTÉSZ JÓZSEF HALÁLÁTÓL NAPJAINKIG

Megalapítójának elhalálózása nehéz helyzetet teremtett a nyomda részére, a mit még az 1895. év végén kezdődő gazdasági válság is súlyosbított.

Ebben az időben, 1895. legvégén lépett a nyomdába cégtársként Kertész Loránd, kor szerint a harmadik fiu, a ki a könyvművészetet tanulta ki.

Megelégedéssel és hálával állapítom meg, hogy megrendelőink kivétel nélkül továbbra is kitüntettek bizalmukkal és megrendeléseiket változatlanul utaltatták át nyomdánkunknak.

Itt van a helye annak, hogy megrendelőinkről is néhány szóval megemlékezzem. Könyveinkben több név található, a mely már a nyomda megalapításának idejében is szerepelt a megrendelők között. Különösen ki kell emelnem a Pesti magyar kereskedelmi bankot, a Gschwindt-féle szesz, élesztő, likőr- és rumgyár részvénytársaságot, a Macher és Roszner céget. Mind a hárman végig kísérték megrendeléseikkel a Kertész József könyvnyomdája cégnek 50 esztendő múltját. Fogadják ezért e helyen is hálás köszönetünket.

Azon vállalatok, társaságok és cégek üzemének fellendülésével, a melyekkel a nyomda üzleti összeköttetésben állott, fellendült a nyomda üze is. A koronaértékben való számítás kötelezővé tételekor a forint értékre kiállított nyomtatványok kiselejtezése és új nyomtatványokkal való pótlása több hónapra terjedő erős igénybevételt jelentett vállalatunk részére.

A gazdasági válság fokonyként való gyengülése lehetővé tették ismét a normális üzletmenetet, a minek következményeképpen a vállalat 1896-ban és 1900-ban egy-egy új gyorsajtóval szaporította gépfelszerelését, a mely megrendeléseknél irányadóul a nyomda alapítójának az az elve szolgált, hogy magyar gyártmányt használjunk mindig és mindenütt, a hol az lehetséges. Nyomdánkban ma sincsen más, mint Wörner-féle magyar gép.

Nyomdánk első volt a budapesti könyvnyomdák között, a mely nem elégedett meg azzal az általános nyomdász címmel, a melyet állítólag még III. Frigyes német császár adományozott a könyvnyomtatóknak. Ezen címert a régibb nyomdász nemzedék annyira tiszteletben tartotta, hogy gyűrűjébe vésette és hordta. Érdekes példája ennek az az 1828 február 1-én kelt möringlevél is, a melyet Gaertner József és Számmer Ilona kötöttek. Ezen okiratot, mint tanu, aláírta Számmer Pál, kir. szab. könyvnyomdász, a kinek pecsétlenyomata két pajzsot mutat, a (nézőtől) baloldalon levő két (!) fejű sas ábrázol, a mely karmaiban kéziratartót és szedővasat fog, míg a jobb oldali mezőben az S. P. monogramm van. A pajzsok felett ötágú koronás sisak, melyből egy (!) fejű sas emelkedik két markában egy-egy egymásra helyezett festékpárnával. A menyasszony címerében a baloldali azonos az előbbivel, a jobboldaliban oroszán tartja a két festékpárnát, a sisak felett öt ágú korona. A III. Frigyes adományozta eredeti címerben a német egyfejű sas van.

Már az 1900. évben vette alkalmazásba a mellékelt mintájú nyomdai jegyet, melynek egy stilizált alkalmazását is bemutatjuk, de ezt nem tartottuk még a végleges megoldásnak.

1906. óta használjuk azon védőjegyet, mely a szakkörökben is általános tetszést aratott, s a melynek legelső alkalmazásakor egyik szaklapunk azt mint a legideálisabb megoldású nyomdászjegyet méltatta.

Az 1903. év elején, diszes kiállítású emlékfüzettel ünnepeltük meg a nyomda megalapításának 40-ik esztendőjét. A üdvözlő levelek olyan nagy mennyisége érkezett akkor, hogy büszké lehettünk, mily nagy még mindig a száma azon férfiaknak, kik a nyomda alapításában a minden jóért és nemesért lelkesülő férfit tisztelték, a kik páratlan becsületességét és kötelességtudását ismerték és el nem felejtették. Nem tartjuk szükségesnek, hogy mindazok-

nak nevét, kik üdvözlő soraikkal megtiszteltek, felsoroljuk, csak dr. Donhoffer Ede, min. o. tanácsos leveléből közlünk néhány sort: „Örömmel vettem azon közlésüket, hogy nyomda-intézetük 40 éves jubileumát fogja megünnepelni, mert élénken visszaemlékszem intézetük születésére, odajártam sokszor az István főherceg című házba, a hol egyenként láttam bevinni a gép részeket és láttam édes atyjuk örömét, hogy vállalatja szépen sikerült. Bánattal azért, mert ezen mű létesítője, habár nálamnál fiatalabb volt, ezt az örömet meg nem érthette.”

Az államvasuti nyugdíj intézet házának lebontása 1904-ben szükségessé tette a nyomda költözködését. Huszonkét éven keresztül volt vállalatunk egy helyen, folyton nagyobbodó helyiségben s sajnálattal váltunk meg a helytől, a mely a nyomda alapítójának működéséből az utolsó tizennégy év részére nyújtott munkateret. Az új helyiségbe, V., Nádor-utca 28. való átköltözködés bizony époly nehezen ment, mint minden nyomda költözködése, de szorgalmas munkával egy hónapon belül ismét minden a legnagyobb rendben működött tovább.

Habár az új helyiség nagyobb területet nyújtott, mint a milyent a nyomda a régi helyiségben elfoglalt, mégis rövid időn belül, néhány lap elvállalása következtében a szedőosztály alapos bővítése vált szükségessé. Részben a helyiségek drágasága, részben pedig azoknak szerződéses lekötöttsége más megoldást tettek kívánatossá; így esett a választás egy szedőgépbereendezés beszerzésére. A Monotype-tipust választottuk, amely más rendszerű szedőgépekkel szemben a mi céljainknak a legjobban megfelelt.

*

Kötelességet mulasztanék, ha az alkalmazottakról meg nem emlékezném.

Ha a kifizetési jegyzékeket végig nézem, azonnal szembeötlik a törzsszemélyzet állandósága. Főleg régebb időben példaképpen emlegették Budapesten azt a patriarkalis viszonyt, a mely Kertész József nyomdájában főnök és alkalmazottak között fennáll. Hogy ez a mai időben talán nincsen már meg olyan mértékben, mint annakidején, az nem mulik a nyomda főnökein; megváltoztak az idők és a viszony is más ma munkaadó és munkás között, mint régebben. Hogy ez a viszony a munkás jogai és gazdasági helyzete tekintetében hatalmas változás, az kétségtelen; ennek a változásnak jogosultságát azonban kétségbevonni alig lehet.

Egynehány példáját megemlítem annak, hogy Kertész József könyvnyomdája főnökei birtak kellő érzékkel azok ügyes-bajos dolgai iránt, a kik, ha munkássorban is, munkatársaik voltak. Azt már megemlítem más helyütt, hogy a nyomda fennállása óta fizeti az ugynevezett főnökkilletéket. Ezen kívül 1899-ben és utána néhány évig a nyomda fizette az összes alkalmazottak illetményeit a jótékonyági kör tagsági jogosultságáért. Hogy ennek fizetése miért maradt abba, máig sem tudom.

1900 május 1-én a 8 órai munkaidőt rendszeresítette a vállalat. Képzeltető, hogy ez annak idején, a mikor már homloktérben állt a munkások 8 órás munkanap iránti követelése, meg-lehetős feltűnést keltett. Ez a rendszer, a melynek célszerű vagy célszerűtlen voltát elbírálni a mostani alkalmat nem tartom időszerűnek, néhány évig volt életben. Akkor azonban, a mikor a bérszabályzati szerződések a maguk uniformáló hatásukkal életbeléptek, a 8 órás munkaidőt egy egyedül álló vállalat fenn nem tarthatta, mert egyforma kötelezettségek alatt állván, nem hozhatta magát rosszabb helyzetbe az egyébként is mind vadabbá váló konkurrenciával szemben.

*

Már 1903-ban rendszeresítettük azt, hogy nyári időben, fizetésének élvezete mellett, minden munkásunk egy teljes heti szabadságot kapjon, sőt ezt az utolsó években megtoldottuk avval, hogy az egyes osztályok vezetői, a kiknek felelősségteljesebb állása még több jogot nyújt a szabadságidő élvezetére, két heti szabadságot kapnak. Ezzel a rendszerrel egy-két évig egyedül álltunk, majd követte példánkat néhány nyomdavállalat, a mig az azután általános

törvényyé vált a nyomdaiparban. Büszkék vagyunk arra, hogy kollektívszerződésünknek legemberibb pontja a mi kezdeményezésünk alapján kelt életre.

Hogy olyan alkalmakkor, a mikor régi alkalmazottak elhalálozása következtében az özvegy szükségét szenved, vagy maga a régi alkalmazott betegsége által munkaképtelenné válik, de még más méltánylást érdemlő esetekben is, a főnökök a legnagyobb emberszeretettel segítettek jó tanáccsal és pénzsegítséggel, azt csak a történeti hűség kedvéért említem meg: sajnálnám, ha valaki is ebből talán hivalkodási vágyat olvasna ki.

*

Alkalmazottaink közül legrégibb ideje van nálunk Kaschny Johanna (28 éve). Tizennégy éve van alkalmazva 1, tizenhárom éve 2, tizenegy éve 2, kilenc éve 1, nyolc éve 1, hét éve 2, hat éve 1, öt éve 3. Ezekbe az időkbe az illetők esetleges tanoncévei nincsenek beleszámítva.

Mindezek után leteszem a tollat, befejezem kis munkámat, a mely Kertész József áldásdús életének nagy vonásokban adott rajza kíván lenni. Élete példája volt a szakmájáért lelkesülni tudó, munkára képes, tetterre kész férfinak.

Emberbarátai bűja, bánata iránt tanusított áldozatra kész jóindulata nemes, önzetlen, ünnepeletetésre nem vágyó szerénységgel volt összekötve; jótéteményei mindég megtisztelők voltak, soha megszégyenítők!

Meleg szívének legtöbb szeretetét családjára pazarolta. Szigorúsága sohasem volt rideg. A korholás, feddés pillanatában is átérezhető volt a szeretet melege, a melyet gyermekfejjel oly nehéz megérezni, de a melyre meglett korban visszaemlékezni boldogság.

Közel 20 éve már, hogy közülünk elköltözött. Ez a hosszú idő sem tudta elhalványítani a gyermeki szeretetet, a mely most leteszi a hála és szeretet örökké zöld babérkoszoruját.

Áldás emlékére!

IX.
MELLÉKLETEK

a) A NÉVVÁLTOZTATÁSRA ÉS A NYOMDA NYITÁSÁRA
VONATKOZÓ IRATOK MÁSOLATAI

7101. szám.

Pest városa Főkapitányi hivataltól.

T. cz. GÄRTNER JOSEF urnak
a Sürgöny ujság kiadó-kezelőjének

Pesten

Folyó évi Junius hó 3-ikán 8553. szám alatt kelt kegyes királyi udvari rendelettel ön vezeték nevének „Kertész”-re kért megváltoztatása legkegyelmesebben megengedettet.

Miről uraságod a nagyméltóságu magyar királyi Helytartótanácsnak folyó évi Junius hó 29-én 36002. szám alatt kelt leirata folytán azon hozzáadással értesítettik, hogy ezen engedélyért járó 3 ft 15 kr.-nyi udvari díjt e hivatalhoz mielőbb adja be.

Pest, 1862. évi Julius hó 15-én.

A főkapitány:

P. H

BIZENTI s. k.

MÁSOLAT
a székesfővárosi levéltárban őrzött eredetiről.

Magyar Királyi Helytartó Tanács. 23807. sz. Sz. kir. Pest város közönségének. Gärtner József pesti lakos vezetéknevének Kertészre átváltoztatása iránti folyamodványa nevezett város közönségének véleményes jelentés végett átküldetik. Kelt Budán a magyar királyi helytartótanácsból 1862. év ápril hó 24. Sztonkovics Károly s. k. Tóth Imre s. k.

9100/862. Véleményezésül Bizenti Frigyes főkapitány úrhoz utasittatik. Kelt Pest, 1862. ápril 29-én tartott tanácsülésből. Kiadta Schraml Antal s. k. aljegyző.

4372/1862. Pest városa főkapitányi hivataltól. Tekintetes Tanács! Folyó évi ápril hó 29-én 9100. sz. alatt kelt ... s ... alatt visszacsatolt meghagyás folytán van szerencsém jelenteni, miszerint Gärtner József a Sürgöny ujság kiadó-kezelője vezetéknevének „Kertész”-re leendő megmagyarosítása ellen rendőri szempontból akadály fenn nem forog. Pest, 1862-ik év május hó 6. A főkapitány Bizenti s. k.

9941/862. Bemutatott folyamodvány ezen tudósítás értelmében a n. m. magy. kir. helytartótanácsához fölterjesztetni rendeltetik. Pesten a városi tanács által 1862. május 10. Kiadta Schraml Antal s. k. aljegyző.

Magyar Királyi Helytartó Tanács. 36.002. sz. Szab. kir. Pest város közönségének. Gärtner József pesti lakos vezetéknevének „Kertész”-re átváltoztatása f. hó 3-án 8553. sz. a. kelt kegy. udv. rendelettel legkegyelmesebben megengedettvén, a városi közönség, hivatkozással f. évi május 10-én 9941. sz. a. kelt jelentésére oda utasittatik, miszerint a ... alatti keresztlevelet az ezen engedély felől értesítendő folyamodónak kezéhez szolgáltatassa és attól a névváltoztatási

udvari díjt 3 frt 15 kr.-ban beszédvén, azt mielőbb ide küldje fel. Kelt Budán, a m. kir. helytartótanácsból. 1862. június 29. Szulber Zsigmond s. k.

14572/862. A beküldött keresztlevél kézbesítése és az illetőnek kellő értesítése és a 3 frt 15 kr.-nyi udvari díjnak, úgyszint a városi jótékonyintézetek javára netán felajánlandó összegnek beszédése és bemutatása végett a főkapitányi hivatalhoz, másolatban pedig a népszámlálási könyvek kiigazítása végett a szállásolási hivatal népszámlálási osztályához utasítatik, erről feljegyzés végett a számvevőség jk. kivonaton értesítendő. Pest, 1862. júl. 8. tart. tan. ülésből kiadta Schraml Antal s. k. aljegyző.

15477. júl. 17. 1862. Szabad királyi Pest városa Tekintetes Tanácsának. A főkapitányi hivatal 14572. számhoz Gärtner József vezetéknevének megváltoztatásáért járó 3 frt 15 kr.-nyi udvari díjt s a szegényalap segélyére adott 1 frt 85 kr. bemutatja. Öt forintot átvettem. Pesten 1862. júl. 17. Olvashatatlan aláírás.

7101. szám. Pest városa főkapitányi hivatalától. Tekintetes Tanács! Folyó hó 8-án 14.372. szám alatt kelt s ... alatt visszacsatolt meghagyás folytán van szerencsém Gärtner József vezetéknevének megváltoztatásáért járó 3 frt 15 kr.-nyi udvari díjt s általa a szegényalap segélyére adott 1 frt 85 kr.-nyi összeget tisztelettel bemutatni. Pest, 1862. júl. hó 5. A főkapitány Bizenti s. k.

15477. A bemutatott 3 frt 15 kr.-nyi udvari díj a n. m. m. kir. helytartótanácsához átküldetni rendeltetik, egyszersmint utasítatik a letéthivatal, hogy a bemutatott 1 frt 85 kr.-nyi összeget a szegényalap javára bevételbe helyezze. Miről a számvevőség is értesítendő. Pest, 1862. júl. 19-én tart. tan. ülésből. Kiadta Schraml Antal s. k. aljegyző.

15477/862. A n. m. magy. kir. helytartótanácsához Budán. Pest szab. kir. város tanácsa 15477/62. és 36.002. szám k. intézvény folytán Kertész, előbb Gärtner Józseftől beszédett 3 frt 15 kr.-nyi udvari díjat felterjeszti. Lásza letéthiv. a 3 frt 15 kr. hozzácsatolása és elküldése végett.

15477/862. N. m. magy. királyi helytartótanács. Folyó évi június 29-én 36.002. sz. a. kelt k. intézvény folytán van szerencsénk Kertész előbb Gärtner Józseftől névváltoztatási engedélyért beszédett 3 frt 15 kr.-nyi udvari díjat ... mellékletben tisztelettel felterjeszteni. Pest, 1862. júl. 19. tartott tanács ülésből. Schraml s. k.

*

Magyarország kir. helytartójától. 10544. Nagyságos Krászonyi József urnak sz. kir. Pest városa polgármesterének Pesten. Gärtner Józsefnek, egy könyvnyomdai iparüzlet engedélyezése iránt benyújtott kérvénye nagyságodnak kimerítő véleményes jelentéstétel végett visszavárárolag kiadatik. Budán, május 15-én 1862. Helytartó önagyméltósága nevében. Simon István s. k.

10570. Vizsgálat s véleményes jelentés végett Alkér Antal tan. urhoz utasítatik. Pesten, 1862. május 17. tart. tan. ülésből kiadta Barna s. k. jegyző.

12733. jun. 14. 1862. Pest városa tek. tanácsához 10570. sz.-ra. 1862. Alkér Antal tanácsnok Gärtner Józsefnek egy könyvnyomda felállítását megengedtetni kérő folyamodványára tudósítást tesz. Tekintetes Tanács! Gärtner Józsefnek könyvnyomdai iparüzlet engedélyezését szorgalmazó ... alatti folyamodványára a tekintetes tanács f. évi 10570. sz. pont alatti végzése következtében van szerencsém hivatalos tisztelettel jelenteni: miszerint a folyamodó hitelt érdemlő bizonyítványokkal igazolja: hogy helybeli születésű, nagykoru, ki a Beimel és Kozma társasági cég alatt fennállott könyvnyomdai intézetben a könyvnyomdászatot rendesen és szabályszerűen megtanulta és közel 10 évi segédkezése alatt magát nemcsak józanul és erkölcsösösen viselte, hanem mint betűszedő és javítnok művészeti tekintetben szép előmenetelt tanusított, továbbá, hogy a Sürgöny című hivatalos lap kiadóhivatalában jelenleg

mint lapkezelő van alkalmazva, továbbá, hogy politikai magaviselete ellen soha semmi panasz elő nem fordult, végre, hogy a hadi szolgálatok alól végkép fölmentetett. Miután ezen tulajdonok és körülmények folyamodót a kért iparjog elnyerésére kellőleg minősítik, szerintem akadály nem forog fenn miszerint esedező kérelme a nagyméltóságu magy. királyi helytartó tanácsához pártoló szavazattal felterjesztessék. Pesten 1862. június 11. Alkér Antal s. k. tanácsnok. 12733. Folyamodó kérelme tárgyában annak tárgyratai pártoló szavazattal a nagyméltóságu magy. kir. helytartó tanácsához felterjeszteni rendeltetik. Pesten, 1862. jun. 13. tart. tan. ülésből kiadta Barna s. k. jegyző.

Magyarország királyi helytartójától, 14006 eln. sz. Nagyságos Krászonyi József urnak sz. kir. Pest város főpolgármesterének Pesten. Gärtner József pesti lakosnak f. évi június 13. 12733. sz. a. kelt jelentésével felterjesztett abbeli kérvényét, mely szerint egy könyvnyomdai iparüzlet engedélyezéseért folyamodik, a jelentésben felemlített adatok nyomán alaposnak találván, részére a kért könyvnyomdai iparüzési engedélyt ezennel megadandónak találtam, miről folyamodó kérvényéhez csatolt bizonylatok kézbesítése mellett kellőleg értesítendő leend. Kelt Budán, július 17. 1862. Helytartó őnagyméltósága nevében Privicer István s. k.

15709. 1862. évi július 9. Jelen kegyes intézvény tudomásul vétetvén, folyamodónak könyvnyomdai iparüzleti engedélyt helyettesítő okirat gyanánt hiteles másolatban kiadatni s erről a cs. kir. adóbizotmány és a könyvnyomdászok testülete szokott módon értesíttetni rendeltetik. Minthogy pedig folyamodó a tárgyratokhoz zárt nyilatkozata szerint ebbeli jogositványának leendő élvezeteért a keb. jótékony intézetek javára 65 frt összeget felajánlott, j. könyvi kivonaton utasíttatik, hogy ezt a keb. dijszedő hivatalban fizesse le, minek feljegyzéseül a keb. számvevőség hasonló módon értesítendő. Egyébiránt azon körülményről, hogy esedező Gärtner helyett Güntner néven neveztetett, a nagyméltóságu magy. kir. helytartó tanács értesíttetni rendeltetik. Pesten, 1862. jul. 26. Pesten tartott tanácsülésből.

15709/862. N. mélt. Erdődi és Vöröskövi gróf Pálffy Mór cs. k. táb. és Magyarország kir. helytartójához Budán. Sz. k. Pest városa tanácsa 1862. jul. 26. 15709. sz. a. bejelenti, hogy a f. é. jul. 17. 14006. eln. sz. k. intézvényben engedélyezett könyvnyomdai jog tulajdonos Gärtner József helyett Güntner József név iratott. 15709/862. N. mélt. magy. kir. helytartó úr! Kegyelmes urunk! Folyó évi július 17. kelt 14006. eln. sz. k. intézvényben könyvnyomdai iparüzletre jogositott Güntner József név iratott, minthogy azonban a jelen ügyre vonatkozó tárgyratok és folyamodó okiratainak – ki ezek szerint Gärtner József néven neveztetik – megtekintése után azon meggyőződésre jutottunk, miszerint Gärtner József név helyes, a Güntner József név tollhibából eredhetett a kérdéses könyvnyomdai jogositványt Gärtner Józsefnek szolgáltatassuk ki; mely körülményt ezen névcseréből netalán később felmerülhető kételyek meggátlása végett nagyméltóságodnak legalázatosabb tisztelettel feljelenteni kötelességünknek ismertük. Kik egyébiránt hódoló alázatos tisztelettel öröklünk. Pesten, 1862. jul. 26. tartott tanácsülésből. Legalázatosabb szolgál Barna s. k.

Nagyméltóságu magy. királyi helytartó tanácsnak. Kertész annakelőtte Gärtner József a felsőbbi legkegyesen adott könyvnyomdai iparüzlet engedélyét mostani neve Kertész József név alatt leendő élvezése iránti kegyelmes engedelmeért alázatosan könyörög. Nagyméltóságu magy. kir. helytartótanács! Egy Pest városában nyitandó könyvnyomdai iparüzlet engedélyeztetéseérti folyamodványom érdemében folyó évi június 13-ikán 14006. eln. sz. alatt kelt s a kért engedélyt kegyesen megadott magas rendeletében nevem Gärtner helyett tollhibából Güntner név vezetett, a melynek következtében Pest városa tanácsa e körülményt minden jövődöbeli félreértések elmellőzése tekintetéből folyó évi július 17-én 15709. számú hivatalos felterjesztvényben tudomás végett alázatosan feljelentette, de egyszersmint az e részben nyerendő magas rendelet elérkeztéig a kért könyvnyomtatási iparüzlet iránti engedély számomra leendő kiadását felfüggesztette. Minthogy pedig a kegyelmesen megadott engedély élvezetéből addig kizárva vagyok, mig e részben az imént érintett városi felter-

jesztvény folytán a magas rendelet Pest városának ki nem adattatik, ezen alkalmat alázatosan alulirt használva tiszteletteljesen előterjeszteni bátorodom hogy ... alatti eredetiben ide-mellékelt f. évi junius 29-én 36002. sz. magas helytartósági rendeletnél fogva ő császári és apostoli királyi felsége folyó évi junius 3-án Gärtner József vezetéknevemnek Kertészre kért átváltoztatását legkegyelmesebben megengedni méltóztatott. Ennélfogva a nagyméltóságu m. kir. helytartó tanácsot alázattal kérem, méltóztassék a Pest városi felterjesztvényre adandó magas rendeletében Gärtner nevem helyett a már most viselő Kertész József nevemre leendő könyvnyomdai iparüzlet engedélynek kiszolgáltatását kegyelmesen megengedni, ki egyéb-iránt mély alázatossággal ajánlva tiszteletteljesen maradok Pest, 1862. augusztus 7-én a nagyméltóságu magy. kir. helytartó tanácsnak legalázatosabb szolgája Kertész annakelőtte Gärtner József.

Magyarország kir. helytartójától. 16037. Sz. kir. Pest város főpolgármesterének azon meghagyással adatik ki, hogy a folyamodó részére innen f. évi julius 7-én 14006. eln. sz. alatt adott könyvnyomdai iparüzleti engedély Kertész József nevén adandó ki, az első engedély pedig, mely f. évi julius 26-án 15709. sz. a. kelt jelentés szerint hibásan Gärtner helyett Güntner Józsefre szól, megsemmisítendő. Budán augusztus 15. 1862. helytartó önmagyméltósága nevében Simon István s. k.

Jelen k. intézvény tudomásul vétetvén utasittatik a kiadóhivatal, miszerint a f. évi juli 26. 15709. sz. a. Güntner József névre kiállított könyvnyomdai engedélyt Kertész előbb Gärtner József urtól visszavevén, azt mint a fennebbi k. intézvény által megsemmisítenek kimondottat levéltárba juttassa s annak helyébe jelen kegyes intézvényben foglalt könyvnyomdai engedélyt Kertész Józsefnek hitelesített másolatban szolgáltatassa ki; miről könyvnyomdászok testülete j. k. kivonaton értesíteni s ezen tévedés az iparsorozatu jegyzőkönyvben kiigazíttatni rendeltetik. Pesten, 1862. aug. 22. tart. tan. ülésből kiadta Barna s. k. aljegyző.

...²

² A többi melléklet a korrektúrázott szöveges verzióból hiányzik, ezek csak az oldalképeket tartalmazó OCR-es PDF fájlban találhatók meg! (az elektronikus változat szerk.)